

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
המחלקה לפוליטיקה וממשל

נשות הכותל

עבודת סמינריון במסגרת הקורס:

הפעולה הפוליטית - על אקטיביזם ומגדר

מגישים: קרן מור (313625030) ושמרי נגבי (38017703)

למרצה: ד"ר הגר קוטף

תאריך: 17.11.14

ראשי פרקים :

3.....	פרק מבוא.....
6.....	פרק ראשון : מי הן "נשות הכותל"? רקע על הארגון.....
10.....	פרק שני : מודל לניבוי סיכויי ההצלחה של מחאה פוליטית- PSO.....
12.....	פרק שלישי : השלב הבוסרי של המאבק - ניתוח על פי מודל מבנה ההזדמנויות הפוליטי.....
22.....	פרק רביעי : הבשלת מבנה ההזדמנויות למחאתן של נשות הכותל.....
28	פרק סיכום.....
29.....	ביבליוגרפיה.....
32.....	נספח א' : רשמים מתצפית על תפילת נשות הכותל בראש חודש ניסן התשה"ד 1.4.14.....
36.....	נספח ב' : ראיון עם דוברת נשות הכותל, גב' שירה פרוס בתאריך 22.7.14.....

פרק מבוא:

"יאשר לליכוד הלאומי בצלו של הכותל - הנה הצעתי: תתוקן הרחבה שלפני הכותל כדיסקוטק הגדול ביותר במדינת ישראל, וייקרא שמו-דיסקוטק השכינה. דבר זה ישביע את רצונם של כל החוגים והפלגים בעם: של החילונים - בשל היותו דיסקוטק, של הדתיים - בשל שם השכינה הנקרא עליו" (ליבוביץ', 21.7.67)

במילים אלו פתח ישעיהו ליבוביץ' את מכתבו לעיתון "הארץ" בשנת 1967 על רקע כיבוש הכותל המערבי. קשה להאמין עד כמה מדויק הוא חזה את הפילוג בין זרמי היהדות ואת עוצמת הכעס שמעוררים אלו באלו כשמטרתם אחת היא- להתפלל במקום הנחשב לקדוש ביותר.

על פי המסורת היהודית, בריאת העולם החלה מאבן השתייה אשר בפסגת הר המוריה וממנה הושתת ונברא העולם. במקום זה התרחש גם סיפור עקדת יצחק. סביב אבן זו, נבנה בית המקדש הראשון והשני. הורדוס יזם שיפוץ נרחב לבית המקדש והוסיף קירות תומכים. בזמן חורבן בית המקדש, חרב בית המקדש אך הקירות התומכים שרדו. הכותל המערבי, המקום הקרוב ביותר למקום קודש הקודשים של היהדות הפך למקום תפילה וגעגועים אליו הגיעו יהודים מכל העולם. עוד מראשית הציונות, עם התעצמות המתיחות בין שתי הקהילות הלאומיות בארץ ישראל, הפך הכותל המערבי לאתר המועד לחיכוך ומתיחות. ביום הכיפורים בשנת 1928 התכנסו מאות יהודים לתפילה ברחבת הכותל המערבי וקבעו מחיצה בין נשים וגברים. ערביי האזור ראו זאת כניסיון השתלטות על הר הבית, הרוחות התלהטו, והובילו (בין השאר) למאורעות תרפ"ט. בשוך המאורעות, הרבנות הראשית בשיתוף הוועד הלאומי מינו רב ונקבעו סדרי תפילה והתנהגות. במלחמת יום העצמאות ב- 1948 נכבש הרובע היהודי בידי ירדן ולא ניתן היה להגיע להתפלל בכותל המערבי עד פריצת כוח הצנחנים במלחמת ששת הימים בפיקודו של מוטה גור (אתר קרן מורשת הכותל).

בשנת 1967, במהלך מלחמת 'ששת הימים' נכבשה מזרח ירושלים ובתוכה גם הכותל המערבי. לאחר המלחמה הוחלט שהרחבה תנוהל באחריותו של משרד הדתות. הכותל המערבי, אתר התפילה היהודי הקרוב ביותר אל מרכז הקדושה הדתית הפך לאתר בעל "קדושה לאומית". הדבר נעשה באמצעות הריסת בתי שכונת המוגרבים הסמוכים לרחבה הישנה והצרה של הכותל המערבי, והגדלתה לממדים "ממלכתיים" שיאפשרו טקסים ממלכתיים כיאה למקום המהווה סמל לאומי, וכן הועברו אליו טקסים ממלכתיים שונים כגון טקסי השבעת חיילי צה"ל. כמו כן, נקבעו תפילות המוניות מאורגנות במקום ונעשתה השקעה מסיבית בחפירות ארכיאולוגיות אשר חשפו את העבר היהודי-ריבוני של האתר מבעד לשכבות הבנייה הלא יהודיות שנבנו מעליו.

בהתאם לרוח האורתודוקסית המנחה את הרבנות הראשית לישראל, הוקמה גדר בין נשים לגברים, כאשר פחות משליש מהרחבה הוקצה לעזרת הנשים (שקדיאל, 2004 : 14).

כיבושו או שחרורו של הכותל המערבי שנעשה על ידי כוח של חטיבת הצנחנים במהלך מלחמת 'ששת הימים' הונצח על ידי הצלם דוד רובינגר והפך במהרה לאחת התמונות הידועות ביותר בהיסטוריה של מדינת ישראל. מבטם של 'משחררי הכותל המערבי', חיילי הצנחנים על רקע אבני הכותל מוכר כמעט לכל אזרחי ישראל שהתחנך במערכת החינוך הישראלית-ציונית. שלושים וחמש שנה מאוחר יותר, בחר רובינגר ליצור פרוייקט בשם "משחררות הכותל החדשות" וצילם את מנהיגות ארגון "נשות הכותל" באותה פוזיציה ובאותה קומפוזיציה בה צילם את לוחמי הצנחנים (הלר, 8.8.12). מי הן נשות הכותל וכיצד הגיעו למעמד של משחררות הכותל החדשות?

בעבודה זו נתמקד במחלוקת מפורסמת הנמצאת על סדר היום הציבורי בשנים האחרונות: מאבקן של "נשות הכותל" לחופש דת ושוויון מגדרי, לתפילת נשים בעזרת הנשים, תוך קריאה בספר התורה והתעטפות בטליתות ותפילין. נסקור את רקע המאבק ושורשיו, את הישגיו וכישלונותיו, וננתח את הגורמים המעורבים. נשות הכותל הפועלות כבר 25 שנים, לא זכו לתמיכה רבה בישראל ומאבקן היה רצוף מכשולים במשך שנים ארוכות וחסר תמיכה ציבורית או פרסום משמעותי. היום לעומת זאת, ניתן לקבוע כי על אף שנשות הכותל טרם השיגו את מטרתן הסופית, קרי תפילת נשים באתר הכותל המערבי הכוללת התעטפות בטלית ובתפילין וקריאה בספר התורה, הן השיגו מטרה חשובה מעין כמותה והיא חדירה ללב השיח הציבורי והשגת תמיכה של קבוצות אוכלוסייה שונות ומגוונות.

שאלת השאלה מה הוביל לעלייה החדה בסיקור התקשורתי ובחדירתן של נשות הכותל ללב הדיון הציבורי דווקא בשנים האחרונות. לפיכך שאלת המחקר בה בחרנו ועליה אנו מבקשים לענות בעבודה זו היא כיצד ניתן להסביר את ההצלחה היחסית בזירה הציבורית הישראלית של ארגון נשות הכותל בעשור השני של המאה העשרים ואחת לעומת חוסר ההצלחה בתחילת דרכו בשנות התשעים של המאה העשרים.

על מנת לענות על שאלה זו בחרנו להשתמש ב"מודל ההזדמנויות הפוליטי"- PSO לניתוח תנועות מחאה, אותו יצרה החוקרת תמר הרמן (Hermann) במאמרה " Do they have a chance? Protest and political structure of opportunity in Israel". השערתנו היא שבאמצעות מודל מבנה ההזדמנויות כפי שמתארת הרמן במאמרה, נוכל להיטיב להמחיש את הניכור שחשה החברה הישראלית למאבקן של נשות הכותל מאז החל ב-1988, ואת 'בשלות' המאבק בימינו. טענתנו היא שהחברה הישראלית השתנתה ו"הבשילה", ובאמצעות מודל זה נבקש להסביר מחד גיסא את השנים הארוכות של המאבק שבושש להתהדר בהצלחות בזירות ההסברתית והציבורית, ומאידך

גיסא את השינוי ההדרגתי שהחל לקראת סופו של העשור הראשון של המאה העשרים ואחת, שבו הארגון זוכה לתמיכה רחבה וקובע ציוני דרך משמעותיים. המתודולוגיה שלנו להתמודדות עם שאלת המחקר כללה עריכת תצפית משתתפת בתפילת ראש-חודש של הארגון, השתתפות בהרצאה של אחת ממנהיגות הארגון וראיון שערכנו עם דוברת הארגון, לצד סקירת ספרות הכוללת ניתוח של ספרים, סרטים, מאמרים וכתבות עיתונאיות בנושא.

בפרק הראשון נסקור בקצרה את הקמתו ארגון "נשות הכותל", וההיסטוריה שלו. הפרק השני עוסק במודל ההזדמנויות PSO לניתוח תנועות מחאה בו בחרנו להשתמש ככלי מתודולוגי. הפרק השלישי הינו יישום מודל ההזדמנויות PSO ושימוש בו בכדי לחקור את השלבים הראשונים של המחאה בה הגורמים השונים עדיין לא הבשילו והארגון לא הצליח לקצור הצלחות משמעותיות. הפרק הרביעי עושה שימוש במודל ההזדמנויות PSO בכדי לבחון את השלב הנוכחי של מחאתן של נשות הכותל ולברר מדוע דווקא בעת הנוכחית ישנן הצלחות משמעותיות בזירות שונות. לבסוף, נסכם את מסקנותינו בפרק הסיכום.

פרק ראשון: מי הן "נשות הכותל"? רקע על הארגון

עמדה נערה מול הכותל

שפתיים קירבה וסנטר

אמרה לי תקיעות השופר חזקות הן

אבל השתיקה עוד יותר

(מתוך "הכותל" מאת יוסי גמזו, לחן: דובי זלצר)

"נשות הכותל" הן קבוצת נשים משלושת זרמי היהדות המרכזיים - אורתודוקסיות, רפורמיות וקונסרבטיביות, המתאספות בכל ראש חודש עברי לתפילה בכותל המערבי. הן נאבקות על זכותן להתפלל יחדיו כקבוצה בצורה הלכתית בקול, כשהן עטופות בטליתות ותוך כדי קריאה בספר התורה ברחבת הכותל המערבי (אתר "נשות הכותל"). מאבקן של נשות הכותל החל ב-9 בדצמבר 1988, ב"כנס בין-לאומי הראשון של פמיניסטיות יהודיות" שנערך בירושלים. הכנס משך אליו נשים מכל קצוות התפוצה היהודית בגולה. אחת המשתתפות, רבקה האוט ז"ל, אישה דתייה אורתודוקסית מניו-יורק, יזמה השאלת ספר תורה מאחד מבתי הכנסת הפרוגרסיביים בירושלים וביקשה לעלות לכותל המערבי ולערוך טקס תפילת ראש חודש משותף לבאות הכנס. לדברי שירה פרוס, דוברת ארגון "נשות הכותל", רבקה האוט ניסתה לקיים את התפילה בבית מלון בו התארחו במהלך הכנס, אך מוסד הרבנות איים לבטל את תעודת הכשרות של בית המלון אם יאפשר לנשים לקרוא בספר תורה, ולכן הוחלט להעביר את התפילה למקום ציבורי (נספח ב: ראיון עם דוברת נשות הכותל). האוט הובילה תפילות נשים בניו יורק בשנות השמונים, תוך התעטפות בטלית וקריאה בקול בספר התורה, וראתה בתפילה בכותל המערבי המשך ישיר של פעולה שעברה ללא הפרעה בארצות הברית. מבחינתה, ואף לדעת אחרות, היה זה אך טבעי לנהוג כך גם באתר הכותל, שהרי לפי המסורת "לא זזה השכינה מהכותל המערבי" (שקדיאל, 2004: 2-3).

הקבוצה נתקלה בהתנגדות מיידית ואלימה מרגע שהחלו בקריאה בתורה. קבוצות שקראו לעצמם "שומרי האמונה" וחיילי "צבא השם" זרקו עפר וחצץ והשתמשו בכוח ובאלימות מילולית. להלן עדותה של משתתפת בתפילה, ד"ר יהודית גרין, כפי שהופיע בבג"ץ 257/89 שדן בעניינן של נשות הכותל:

"הודענו מראש למשטרה ביום לפני כן, יום א', ל' בשבט (5.2.89) על כוונתנו לקיים את התפילה ומסרנו את כל הפרטים המלאים ... ואכן בבוקר ראינו ניידת מול הכותל, בה ישבו כ-10 שוטרים ואנשי מג"ב. חשבנו שהם נמצאו שם כדי לראות מה יקרה ולהתערב אם יתעורר הצורך לכך. התפללנו שחרית והלל ללא הפרעה רצינית, אך כאשר התחלנו בקריאת התורה החלו כמה נשים חרדיות להפריע לנו ולקלל אותנו. לבסוף הן רצו אל המחיצה וקראו לגברים החרדיים לעזרתן. הגברים פרצו דרך המחיצה והחלו להרביץ לנו. הם חטפו סידורי תפילה וניסו לחטוף את ספר התורה שלנו. 'תגבורת' הגיעה משיבות שונות ברובע היהודי (כנראה) וברגע זה הלכו כמה גברים שדאגו לשלומנו אל הניידת וביקשו עזרה. השוטרים אמרו להם שאל להם להתערב ועליהם לתת למשטרה 'לעשות את העבודה שלה'. כאשר החלו החרדים להשליך כיסאות ושולחנות עלינו, אני פניתי לשוטרים וביקשתי עזרה. אמרו לי לא לדאוג, שהם שולטים במצב וכבר הזעיקו עזרה. כמה אנשים אחרים גם פנו אל השוטרים אבל אף לא אחד מהם טרח לרדת מהניידת. בשלב זה דאגנו לשלום ספר התורה ולשלומם של הגברים שביקשו להגן עלינו. לכן עזבנו את המקום כקבוצה, מסודרות מסביב לספר התורה, כאשר החרדים המשיכו לקלל אותנו ולהכות בנו. אף שוטר או איש מג"ב לא נכנס לאזור האירוע האלים הזה, למרות שהוא התרחש ממש לפני עיניהם (בג"ץ 257/89 : 276).

מאז אותה תפילת ראש חודש ראשונה בשלהי 1988, התמידו נשות הכותל והגיעו חודש אחר חודש לרחבת הכותל בכדי לקיים תפילה משותפת על פי תפיסת עולמן. תפילות אלה לוו לעיתים באלימות קשה שהגיעה עד לשימוש של המשטרה באמצעים לפיזור הפגנות ברחבת הכותל. בתאריך 21 במרס 1989 הוגשה העתירה הראשונה לבג"ץ, שהייתה רק השלב הראשון בכרונולוגיה ארוכה של תהליך משפטי ופוליטי, שטרם הסתיים, שכלל שלוש עתירות לבג"ץ ושורה של וועדות (משה, 2013 : עמ' 2-3).

בדצמבר 1989, תוך כדי בירור הבג"ץ בבית המשפט העליון, פירסם שר הדתות תיקון לתקנות השמירה על המקומות הקדושים ליהודים, התשמ"א-1981. התיקון קובע כי חל איסור "עריכת טכס דתי שלא על-פי מנהג המקום, הפוגע ברגשות ציבור המתפללים כלפי המקום". מאז תיקון זה, ישנו וויכוח לגבי השאלה מי הקובע את "מנהג המקום" ומי קובע את הפגיעה ברגשות המתפללים. אירוע משמעותי אחר שקרה בסופה של שנת 1989 היה הקמת הוועד הבין לאומי למען נשות הכותל, International Committee for Women Of the Wall (ICWOW). מאורע זה הוא בעל חשיבות רבה משום שהוא הוציא את המאבק של נשות הכותל מתוך גבולות הספירה הישראלית והוסיף לה ממד של יהדות התפוצות. מאבקן הפך למאבק גם על אופייה של היהדות

בישראל, וגם על יחסה של ישראל ליהדות העולם, הלא אורתודוקסית ברובה (משה, 2013 : עמ' 2-4).

התשובה לעתירה הראשונה לבג"ץ מ-1989 (שאליה הצטרף בינתיים גם הוועד הבין-לאומי למען נשות הכותל) התקבלה ב-1994 בהכרה עקרונית בזכותן של נשות הכותל להתפלל כדרך וכמנהגן, אולם באופן מעשי נדחתה העתירה. השופטים קבעו כי תחילה, לפני שבית המשפט יכריע הכרעה שיפוטית, יש למצות את כל הדרכים האחרות לגבש הסדר מוסכם על הסדרי התפילה בכותל המערבי. גם במקרה זה, כמו בנושא של ההפרדה בין נשים לגברים באוטובוסי מהדרין, תרם הבג"ץ תרומה מכרעת לקיבוע ההדרה של הנשים (רימלט 2012 : 16). פסיקה זו של בג"ץ הובילה לשורה של וועדות ממשלתיות, עד שבסופו של דבר המליצה "ועדת נאמן" בשנת 1997 על "קשת רובינסון" - אתר ארכיאולוגי הנמצא סמוך לרחבת הכותל המערבי - בתור החלופה המעשית ביותר לצרכיהן ודרישותיהן של נשות הכותל. המלצה זו נשענה על קביעה של וועדה קודמת, וועדת שרים, שקבעה כי לא ניתן לאפשר לנשות הכותל להתפלל כדרך ברחבת הכותל בהסתמך על המלצות המשטרה. המלצה זו נדחתה על ידי נשות הכותל שראו בה הדרת נשים כדוגמת הדרת נשים לחלק האחורי של האוטובוס (משה, 2013 : עמ' 4-6).

הסאגה המשפטית המשיכה בעתירה נוספת לבג"ץ ואז בערעור של המדינה על הפסיקה. הפסיקה על הערעור (2003), קבעה (כמו בבג"ץ הראשון) כי לנשות הכותל יש זכות עקרונית להתפלל על פי דרך ברחבת הכותל, אך זכות זו מצומצמת על ידי המדינה עקב שיקולים אחרים. בית המשפט קבע כי יש להכשיר את אתר "קשת רובינסון" כאתר תפילה בו יוכלו להתפלל נשות הכותל כדרך תוך 12 חודשים. נשות הכותל הגיבו כי הן מקבלות את פסק הדין אך הדרישות אותן דרשה המדינה לגבי הכשרת האתר לא מולאו על פי תפיסתן ולכן הן המשיכו וממשיכות להגיע תפילות ראש חודש בכותל המערבי (שם, עמ' 7-8).

שינוי משמעותי קרה בעקבות מעצרן של חמש מחברות הקבוצה ב-11 באפריל 2013 במהלך תפילת חודש אייר. בפסק הדין על ערעורה של המדינה לגבי שחרורן של העצורות, קבע השופט משה סובל כי בג"ץ לא הטיל על נשות הכותל איסור תפילה או לפחות לא כזה שהפרתו תביא עליהן סנקציות פליליות. פירוש זה של הבג"ץ שינה לחלוטין את התפיסה המשטרית ואת יכולתן של נשות הכותל להתפלל יחדיו ברחבת הכותל המערבי. מאז פסיקתו של סובל, מתפללות נשות הכותל יחדיו בקול, עטופות בטליתות ובתפילין ללא חשש ממעצרים. המטרה היחידה שטרם הושגה היא קריאה בספר תורה (שם, עמ' 8-9).

בשנים האחרונות מאבקן של נשות הכותל עלה לראש סדר היום הציבורי, גרף תמיכה מצד חברי וחברות כנסת (כולל הצעת חקיקה מטעם מפלגת מרץ) וסלבריטאים מהארץ ומהעולם והגיע

לשולחנם של יושב ראש הסוכנות היהודית, השר לענייני ירושלים ואף ראש הממשלה. אמנם עוד לא הושגו כל מטרותיו של הארגון, אך אין ספק כי מידת הלגיטימיות שלו בחברה הישראלית השתנתה בצורה דרמטית. כך למעשה הוביל הרצון להתפלל ליצירת תנועה פוליטית הנאבקת על מטרותיה למעלה מחצי יובל. האקט הרוחני של התפילה, הפך לאקט פוליטי של קריאת תיגר על הממסד הדתי האורתודוקסי בישראל והוביל לייסוד ארגון "נשות הכותל".

פרק שני: מודל לניבוי סיכויי ההצלחה של מחאה פוליטית - PSO

מחאה היא *modus operandi* ללחיצה על בעלי הכוח לשנות מדיניות מסוימת או הסדרים סוציו-פוליטיים כדי לתקן עוולות (הרמן, 1996: 145). בשנות השמונים, החל עיסוק רב בחקר קבוצות מחאה, הן מצד חוקרי מדעי המדינה והן מצד חוקרי סוציולוגיה. המחקר בנושא זה התיימר לשרטט באמצעות מודלים שונים מדוע ישנם מחאות אשר מצליחות מבחינה פוליטית או ציבורית, בעוד שבאותה מדינה ובאותו עת מחאות אחרות נכשלות. סוגיה נוספת שנחקרת היא מדוע קבוצות מחאה באותו עולם התוכן חוות דרגות הצלחה שונות. תמר הרמן, חוקרת בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה, סקרה מודלים שונים אלו ובחרה להשתמש באחד המודלים הנקרא "מבנה ההזדמנויות הפוליטי" - (PSO) "Political Structure of Opportunities", לתיאור התפתחות תנועות המחאה בישראל. מודל מבנה ההזדמנויות הפוליטי נוסח לראשונה על ידי ליפסקי (Lipsky) ושימש למחקרים שונים של תנועות מחאה בעולם.

הרמן מגדירה את מבנה ההזדמנויות הפוליטי בתור מערכת של ממדים סוציו-פוליטיים מבניים ונורמטיביים, המשתלבים יחדיו לכדי מכלול המעודד או לא מעודד מחאה ציבורית. הסיבות להתפרצות מחאות כמו גם הגורם להצלחתן או לכישלונן מצוי בשתי סביבות שונות אך בלתי נפרדות - סביבה חיצונית וסביבה פנימית. הסביבה הפנימית מכילה כמה משתנים. הראשון, הוא תוכנית הפעולה של תנועת המחאה, כלומר מערכת הערכים ומטרות מרכזיות. השני הוא מבנה התנועה, קרי רמת ההיררכיה הארגונית ורמת הריכוזיות בארגון עצמו. המשתנה השלישי הוא אוריינטציית הארגון, האם הוא מתמקד יותר באידיאולוגיה או שהוא פרגמטי יותר? המשתנה הרביעי הוא מקורות ומשאבים, הן אנושיים והן חומריים. מיהם השותפים בארגון, וכיצד הארגון מגייס כספים? המשתנה האחרון הוא מידת המוביליות, הניידות, כלומר האם הארגון מכליל או מייחד (אקסקלוסיבי) (שם: 144-145).

הסביבה החיצונית גם היא שילוב של משתנים שונים. ראשית מהו סוג המשטר, דמוקרטי או לא דמוקרטי. משתנה זה הוא קריטי, ובמידה רבה מודל ניתוח זה מתאים רק למדינות דמוקרטיות. המשתנה השני הוא האתוס החברתי-פוליטי, האם החברה פלורליסטית ופתוחה או בעלת קונצנזוס רחב ואחיד. המשתנה השלישי בסביבה החיצונית הוא טווח הלגיטימיות של פעילות פוליטית (שם: שם).

שילוב הגורמים החיצוניים והפנימיים מהווה את מודל מבנה ההזדמנויות הפוליטי PSO. מבנה הזדמנויות למחאה פוליטית נע בין בוסריות לבשלות, כאשר PSO (להלן - "מבנה הזדמנויות") בשל הוא המצב שבו ייתכן שחוסר שביעות הרצון הקולקטיבי יתבטא בקמפיין של מחאה

פוליטית. מבנה הזדמנויות בוסרי הוא שלב בו אין עדיין מוכנות להצלחה של תנועת המחאה. התנודה בין בוסריות לבשלות דינמית ופועלת בשני הכיוונים, כלומר ייתכן כי גם לאחר שתנועת המחאה תצליח, תחול נסיגה וכעבור שנים יתברר שהמאבק לא הניב פירות (שם : שם).

הרמן השתמשה במודל מבנה ההזדמנויות על מנת לנתח את התפתחות תנועות המחאה בישראל. על אף שסיפקה דוגמאות קונקרטיות של תנועות שפעלו בישראל לאורך השנים, מטרתה הייתה סימון תקופות של התפתחות, ולא דווקא סקירה של הצלחה ספציפית או כישלון של תנועה מסוימת. במובן זה, אופן השימוש שלה במודל ההזדמנויות הוא תיאור היסטורי של התפתחות החברה הישראלית בראי האתוסים הערכיים המעצבים אותה ויחסה לחברה האזרחית ולתנועות מחאה הקיימות בה.

אנו נשתמש במודל זה באופן שונה. נבקש להשתמש במודל מבנה ההזדמנויות על מנת לנתח מקרה בוחן יחיד- ארגון "נשות הכותל". באמצעות המודל נבקש להסביר מדוע מבחינת אהדה ולגיטימציה ציבורית, חווה הארגון כישלונות וקשיים רבים בראשית דרכו החל מסוף שנות השמונים של המאה העשרים, ואילו בשנים האחרונות הוא זוכה להישגים מרשימים. באמצעות ניתוח מקרה הבוחן נבקש לבדוק שלוש מסקנות אותן מציגה הרמן במאמרה. ראשית, ככל שקבוצה מקורבת יותר לשלטון, מבנה ההזדמנויות הפוליטי של אותה קבוצה למחאה בשל יותר מכיוון שיש לה יותר משאבים והיא פחות נתונה לאפליה. קבוצות פריפריאליות סובלות יותר ממחסור בתמיכה מצד בעלי חסות חזקים או תומכים המקורבים לשלטון. המסקנה השנייה אותה אנו מבקשים לבדוק היא כי קבוצות בעלות מוקד מחאה קטן ממוקד ומוגדר הינן בעלות פוטנציאל גבוה יותר להצלחה בדמוקרטיה פלורליסטיות מאשר קבוצות רדיקליות בעלות מוקד מחאה רחב יותר ומעורפל המבקשות להפוך את כל המערכת על פיה. המסקנה השלישית אותה אנו מבקשים לבדוק על פי מקרה בוחן זה, היא שאפילו קבוצות מחאה ותנועות שמציגות עצמן כאופוזיציה ברורה לשלטון, עשויות לעיתים קרובות ליצור מערכת יחסים מועילה עם רשויות השלטון. רמה מסוימת של תקשורת הדדית נחוצה לשני הצדדים שכן היא מספקת לאקטיביסטים עדות חיונית להשפעתם על מקבלי החלטות, ומאפשרת לממשלה לשלוט במידה מסוימת ביוזמות המחאה של האזרחים, להיות קשובה אליהם ולשמר את השיטה הממסדית(שם) : 165-167). בנוסף לבחינת מסקנות אלו, ננסה להצביע על השינויים המרכזיים שעברו על החברה הישראלית והובילו לשינויי הדרמטי ביחסה אל "נשות הכותל".

פרק שלישי: השלב הבוסרי של המאבק - ניתוח על פי מודל מבנה הזדמנויות

הפוליטי

גורמים חיצוניים - מבנה ההזדמנויות הכללי

המערכת הפוליטית בישראל הייתה מאז תקומתה דמוקרטית ולכן התיירה בדרך כלל מחאה פוליטית. האתוס הסוציו-פוליטי קיבל צביון ליברלי ופלורליסטי יותר בשנות השמונים. לפני, מוקדי הכוח בחברה הישראלית היו ברורים ומבוצרים והם התוו את הנרטיב הישראלי על החברה הישראלית. ההנהגה הייתה מפא"יניקית, גברית ואשכנזית ברובה, ממעמד בינוני-גבוה. בסוף שנות השבעים וביתר שאת בשנות השמונים, החלו קולות שונים לערער על הסמכות ההגמונית ולסדוק אותה, מה שהתבטא במהפך הפוליטי של 1977 וכן בהשפעות האמריקניזציה על החברה הישראלית. כמו כן, התחזקו המפלגות הדתיות, והצטרפו לזירה הפוליטית יותר ויותר פוליטיקאים מזרחיים ופוליטיקאיות נשים (בן אליעזר 2006 : 171).

בשנות השמונים והתשעים התפתחו מאוד החברה האזרחית, המגזר השלישי ותנועות המחאה בישראל. בעוד אשר בשנת 1982 היו כ-3,000 עמותות רשומות בישראל, בשנת 1999 מספרן עלה על 33,000 (בן אליעזר, 1999 : 58). אך לא זאת בלבד שמספרן הכמותי עלה בצורה משמעותית ביותר, גם החשיפה התקשורתית אליהן ולפעילותן התרחבה מאוד, בעיקר בשל התפתחות והתרחבות ענף התקשורת בישראל. הרמן מתארת את תקופת סוף שנות השמונים כהבשלה של מבנה ההזדמנויות של המחאה הפוליטית בישראל, וקושרת אותה בירידה באיכות השירותים שסופקו על ידי המדינה לצד פרסום תקשורתי של שערוריות פוליטיות רבות שעוררו חוסר שביעות רצון ציבורי והובילו לדרישה לכינון חוקה ושינוי שיטת המשטר (הרמן, 1996 : 161).

אולם, תקופת פריחה זו של תנועות מחאה ומוקדי מחאה וכן הבשלות של הציבור הישראלי למחאה היו קצרות טווח. הרמן מסמנת את נקודת המפנה ביחסה של החברה הישראלית למחאה ברצח ראש ממשלת ישראל יצחק רבין בשנת 1995. מאורע זה הוא בעינייה נקודת החזרה לבוסריות ביחסה של החברה הישראלית למחאה. בעקבות הרצח הוגבלה והצטמצמה הסובלנות כלפי מחאה בחברה הישראלית והימין הישראלי, שנתפס בקרב חלקים גדולים מהציבור כאחראי על הרצח, היה הראשון שאליו הופנתה הביקורת וחש בבוסריות זו ביחס אליו (שם : 149-147).

בכל מקרה, המחאה החברתית בישראל כמעט שלא עסקה בסוגיות שהציתו את מרבית המחאות במדינות המערב, כמו פמיניזם, איכות הסביבה, התפרקות מחימוש גרעיני, ניצול אנרגיה וסוגיות "לא ביטחוניות" דומות. אלה היו ועודן סוגיות הנמצאות במיקום נמוך בסדר היום הציבורי והן אינן מוציאות המונים לרחובות. כמובן שיש לציין ששנת 2011 העלתה לראש סדר היום הציבורי

את "המחאה החברתית" והיותה נקודת מפנה בה ניגע בהמשך. במוקד השיח הציבורי בישראל עומדים לרוב המצב הביטחוני והסכסוך הישראלי-פלסטיני, והדבר מקבל משנה תוקף בעיתות חירום. לצד הסכסוך הישראלי-פלסטיני גם הנושא של דת והמדינה נמצא במיקום גבוה בסדר היום הציבורי, ומהווה סיבה לגיטימית למחאות בישראל. אולם, נושא זה מהווה נושא מחאה פופולרי רק כאשר מדובר במחלוקות שהעולם החילוני חווה כהשפעה ישירה על חייו, כגון חוקי שמירת השבת, גיור, וגיוס בחורי ישיבה לצה"ל (שם: 164-165). אנו נטען כי במקרה של "נשות הכותל" לא ראה הציבור החילוני את המחלוקת בתור כזו המאיימת על אורחות חייו או אף נמצאת בטריטוריה החילונית.

כאמור, ארגון נשות הכותל הוקם בשנת 1988. חשוב להדגיש כי באותה עת ממש פרצה האינתיפאדה הראשונה בשטחים. לכן, דגל המחאה, קרי, סוגיות של דת ומדינה ופמיניזם, לא כל שכן פמיניזם דתי, לא יכולים היו להפוך לנושא "בוער" בשיח הציבורי ולזכות באהדה ציבורית רחבה. מחקר שהשווה בין מאבקן של נשות הכותל למאבקי נשים אחרים בסוף שנות השמונים ותחילת שנות התשעים מעלה כי הייתה הטיה ברורה של התקשורת הישראלית כנגדן (קמפף, 1996).

הנושא התקבל בחוסר התלהבות ותמיכה גם מצד המערכת הפוליטית. ציבור הבוחרים החילונים היה אדיש למדי בשנות השמונים והתשעים לסטאטוס קוו בנוגע לאופן התפילה ברחבת הכותל המערבי. למפלגות העבודה או הליכוד, המפלגות המרכזיות שייצגו ציבור זה בשנות התשעים, לא היה רצון או סיבה להשקיע הון פוליטי בהתעמתות עם המפלגות הדתיות והחרדיות בנושא התפילה בכותל המערבי. מפלגות אלו לא רצו לערער את השותפות הקואליציונית עם הדתיים והחרדים ולסכן את האפשרות להוביל מהלכים אסטרטגיים במדינה שנראו להם חשובים ומשמעותיים יותר, רק בשל מחלוקת "שולית" זו של תפילת נשים בכותל המערבי (Chesler and Haut, 2003: 161).

טענתנו היא, אפוא, שבסוף שנות השמונים ובהמשך בשנות התשעים, הייתה אמנם מוכנות גדולה יותר, בהשוואה לשנים קודמות, לתנועות מחאה, אולם סוגיות של פמיניזם ודת ומדינה לא היו ממוקמות גבוה בסדר העדיפויות הציבורי ולא הצליחו לצבור אהדה ועניין משמעותיים. על אף שהמדינה דמוקרטית והאתוס הסוציו-פוליטי שלה הוא פלורליסטי בעיקרו, טווח הלגיטימיות של אופן הפעולה היה מוגבל משום שהוא התבסס לא על תמיכה עממית רחבה בנושא אלא רק על איתגור הממסד, מה שיכול להצטייר בקלות כפרובוקציה, ועל ידי פנייה לרשות השופטת הנתפסת כגוף אליטיסטי המגביל את רצון העם כפי שהוא מתבטא בהחלטות הרשות המבצעת והמחוקקת. לכן, לא רק שנושא המחאה נדחק מפני סוגיות מרכזיות יותר בחברה הישראלית ולא זכה לתמיכה

רבה, אלא גם אופן הפעולה שנבחרה זכתה לגינויים ועוררה אנטגוניזם. לכן, למרות הצלחות מסוימות בפעילות הארגון, הוא לא הצליח להשיג הצלחה משמעותית מבחינת התמיכה הציבורית או הפוליטית בו. אנו סבורים כי ניתן להסיק כי מבנה ההזדמנויות הכללי של ארגון "נשות הכותל" בתקופת פעילותו המוקדמת החל מסוף שנות השמונים וכן בשנות התשעים ועד לאמצע העשור הראשון של שנות האלפיים היה בשל למחאה פוליטית, אך מבנה ההזדמנויות הפרטיקולרי של הארגון ואופן פעילותו הם שחיבלו בפוטנציאל הצלחתו ועל כן נרחיב בהמשך.

גורמים פנימיים - מבנה ההזדמנויות הפרטיקולרי

כאשר בוחנים את מבנה ההזדמנויות הפרטיקולרי, כלומר המוכנות הפנים ארגונית להצלחת המאבק, ראשית חשוב להתייחס למיקוד המאבק. מטרות המאבק היו ברורות מלכתחילה, ממוקדות וצרות. אחת ממסקנות המחקר של הרמן היא כי ככל שהדרישה עצמה של חברי הארגון ממוקדת יותר, כך סיכויי הצלחתה גדולים יותר. דרישתן של נשות הכותל הייתה ועודנה להתפלל בקול, להתעטף בטליתות ולקרוא בתורה, כקבוצה ובקול. כמובן שפעולה זו לא התאפשרה, שאם לא כן, הארגון לא היה מוקם, אך העובדה שיכלו להגדיר בצורה ברורה ומובהקת מהי הדרישה הספציפית, אפשרה להן לקבל תגובה ברורה מהממשלה, מבית המשפט ומהחברה הישראלית בכללותה.

נושא המאבק איתגר את הסטאטוס קוו בסוגיות דת ומדינה, וביטא קריאת תיגר פמיניסטית מתוך האורתודוקסיה הדתית. על אף שהציבור החרדי וכן הציבור הדתי-לאומי הם מיעוט באוכלוסייה, מספר מפלגות מייצגות את האינטרסים של מיעוט זה, ויש להן השפעה רבה בכנסת, ולעיתים הקואליציה אף תלויה בהן. כל שינוי בסטאטוס קוו בכותל עלול היה לערער את התמיכה בקואליציה, ולכן מעט מאוד חברי כנסת תמכו בפעילות הארגון. גם כאשר בית המשפט העליון פסק לטובת נשות הכותל, הכנסת לא מיהרה לחוקק חוקים שיגנו על עליהן ועל מטרותן. החשש להרגיז את הציבור הדתי והחרדי גבר על המחויבות לזכויות אזרח, (כפי שקורה גם כיום, וכפי שממחישה למשל סוגיית התחבורה הציבורית בשבת). בנוסף, רבים מהחילונים ראו ורואים סוגיה זו כעניין דתי פנימי שאיננו רלוונטי לחייהם, ועל כן אינם רואים חשיבות בשינוי המצב הקיים בספירה שאינם תופסים כרלוונטית לגביהם (דוגמה לכך ניתן לראות במקרה של קווי אוטובוסי המהדרין) (רימלט 2012 : 16).

בעשור שבו הוקם ארגון נשות הכותל הוקמו עוד ארגונים פמיניסטיים בישראל, כמו 'אישה לאישה' ו'שדולת הנשים' שעסקו בקידום חקיקה למען נשים, וזאת בהשראת רעיונות הגל השני של הפמיניזם במערב. בנוסף, באותן שנים החלו תהליכי אינדיווידואליזציה בחברה הישראלית, ונשים החלו לדרוש את זכויותיהן כפרטים ולא רק כאימהות וכרעיות (פוגל- ביזאוי, 2011 : 172).

ארגוני הנשים אימצו אסטרטגיה של פעילות במרחב המשפטי ונעזרו ביוזמות חקיקה ובבג"ץ כדי לקדם ייצוג של נשים בעמדות כוח בפוליטיקה, בשירות הציבורי ובצבא. ביטוי לכך ניתן, בין השאר, בחוק שוויון הזדמנויות בעבודה התשמ"ח-1988, ובחקיקה שביטלה הגנות נשיות כפויות (כגון האיסור על עבודת לילה לנשים וכפיית גיל פרישה מוקדם יותר לנשים מזה של הגברים) והפיכתן להגנות אופציונליות (רימלט 2010 : 143-149). באותו עשור ובמקביל לתהליכים אלה מתפתח הפמיניזם הדתי (קורן, 2004).

פמיניזם דתי

המקור לאי השוויון המגדרי באורתודוקסיה היהודית מתחיל כבר בספר בראשית בתורת ישראל בפסוק "והוא ימשול בך" (בראשית א' כז'). עם זאת ההלכה, אותה מערכת הציוויים הסובבת ומנווטת את חייו של המאמין מקיים המצוות, היא זו שהדירה את הנשים מחלקים מרכזיים של הפולחן הדתי.

הסבר נפוץ להבדלים בין חובת קיום מצוות לגברים ונשים היא בכך שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן, כלומר מצוות שמקיימים אותן במועד קבוע במהלך היום או השנה (משנה, קידושין א' ז'). כך למשל, נשים פטורות ממצוות רבות הקשורות לחגים (שופר, סוכה, לולב) וגם מתפילה במניין ובבית כנסת, משום שהן תלויות בזמן. הצד השני של המטבע הוא שחובותיהן הפחותות של נשים שוללות מהן זכויות בתחומים רבים, כמו לימוד תורה. הפסוק המצווה על לימוד תורה אומר: "ולמדתם אתם את בניכם" (דברים י"א, יט). מכאן למדה הגמרא "שהאב מצוה ללמד את בנו, ולא את בתו; וכן גם היא אינה מצוה ללמוד בעצמה" (קידושין כט ע"ב). הלכה אחרת גורסת כי "אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטוית... ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי, לפי עניות דעתן" (הלכות תלמוד תורה א', יג').

הסיבות או התירוצים ההלכתיים ביהדות להדרתן נשים מזירות ההלכה, הלימוד וההשתתפות השווה בקיום מצוות הדת הן רבות ושונות. הלכה אחת גורסת כי נשים יסוחו את דעתם של הגברים מפעילות רוחנית, בייחוד מלימוד. כיוון אחר הוקדש לזמן: מצוות התלויות בזמן הן אחת

הדרכים של האדם החופשי לבטא את רצונו להשתעבד לאלוהים. נשים לאורך ההיסטוריה לא היו בנות חורין. זמן הוצא משליטתן ונמצא בשליטת בעליהן ועל כן אין ביכולתן להקדישו לאלוהים (אריאל ליבובי ומזור, 1999: 104). הלכה אחרת נבעה מחשש שכבוד הקהילה "יפגע" וכושר הלימוד של הגברים יפגע- "תנו רבנן: הכול עולין למניין שבעה, ואפילו קטן ואפילו אישה. אבל אמרו חכמים: אישה לא תקרא בתורה, מפני כבוד הציבור" (ברייתא תלמוד בבלי, מגילה כ"ג ע"א). כלומר, אם נשים מתפללות בציבור בקול, הגברים לא מלומדים בעצמם ולכן לא גבריים דיים (Cantor, 1995: 106).

השוני באחריות הדתית משמש כנימוק להפחתה בערכן של הנשים (רוס, 2007: 54). כחלק מהמאבקים הפמיניסטיים לשחרור האישה ולחברה שוויונית בעולם המערבי במאה העשרים, החלה להתעורר גם תנועה פמיניסטית של נשים יהודיות להקניית שוויון בתוך היהדות. מקצתן מבקשות לערוך שינויים בהלכה (לגישה זו יש ייצוג רחב בקרב היהדות הרפורמית) ומקצתן מעדיפות למצוא פתרונות במסגרת ההלכה. כיום הולך וגובר מספרן של הנשים הרואות עצמן כשומרות הלכה, ואף על פי כן אינן חשות בנוח עם חלוקת התפקידים המסורתית.

על אף שארגון נשות הכותל אינו משויך לזרם יהודי מסוים, נתייחס לפמיניזם הדתי במסגרת האורתודוקסיה, משום שהיא מחמירה יותר, וזו הגישה הרשמית שנוקטות נשות הכותל, בתור ארגון דתי פלורליסטי הבוחר בגישה הלכתית מסוימת אשר תחת מטרייתיה יכולים זרמים שונים להתאסף. במסגרת החלטה אסטרטגית זו, נשות הכותל מתפללות מתוך ספר תפילה מסורתי אורתודוקסי, לא מצטטות תפילות מסוימות שניתן לקרוא רק במסגרת מניין של עשרה גברים ומקפידות לקרוא לעצמן קבוצת "תפילת נשים" ולא מניין (נספח ב').

לפי רוס, הפמיניסטיות האורתודוקסיות נוקטות באסטרטגיות שונות בכדי לאתגר את מציאות חייהן: כך למשל הן מחדשות מנהגים דתיים שננטשו כמו זימון לעצמן לברכת המזון, השתתפות מרצון בקריאת שמע, ומפרשות מחדש פסיקות ההלכתיות.

אסטרטגיות אלו וכן עצם הדרישות לשינוי, נתקלות בעוינות קשה מצד הממסד הדתי שכן "כלל גדול הוא בעולמה של ההלכה, שאין לשנות מנהג מפני המחלוקת. כלל זה נאמר לעניין כל מנהג שבהלכה, קל וחומר שחל הוא לעניין מנהג ממנהגי בית הכנסת; וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שחל הוא לעניין בית הכנסת שברחבה שלפני הכותל המערבי" (בג"ץ 257/89). לכן אופי הפעילות הוא צנוע בעיקרו, ומתמקד בתהליכים ארוכי טווח ולא במהפכות שירעידו את אמות הסיפין.

חשוב להבחין בין השינויים בעולם האורתודוקסי בישראל לבין השינויים בעולם האורתודוקסי בתפוצות. בעוד בגולה בכלל ובארצות הברית במיוחד, מגמות אלו מנסות לתת מענה לתופעת ההתבוללות ולהציב כוח נגדי לכוח המשיכה של הזרם הרפורמי והזרם הקונסרבטיבי. בישראל

היחס לדת הוא שונה ועל כן שונה גם אופי התמורות המתחוללות בה. באופן היסטורי, כאשר ייסדה הציונות החלוצית את מדינת ישראל, היא הפנתה עורף לדת שנתפסה בעיניה כ"גלותית" ואימצה אורך חיים חילוני התופס את היהדות כתרבות וכמסורת אך לא כמקור ציווי דתי-פוליטי. המיעוט החרדי שמר על אורח חייו השמרני ובידל עצמו מאוכלוסיית הרוב החילוני. "דו-קיום" זה התאפשר באמצעות מיסוד סטאטוס-קוו של יחסי דת ומדינה בתקופת כהונתו של דוד בן גוריון. לפיכך לא הייתה קריאת תיגר על אורח החיים של האורתודוקסים בישראל (רובינשטיין ומדינה, 2006 : 339).

לפי נשות הכותל, אין בעובדה שנשים פטורות מן המצוות שהזמן גרמן כדי לאסור עליהן לקיימן. להיפך, קיום המצווה עבורן הופך לזכות. גם לקריאה בספר תורה ניתן למצוא טיעונים המאשרים פעולה זו לנשים: "כל הטמאים, אפילו נידות, ואפילו גויים, מותרין לאחוז ספר תורה, ולקרות בו: שאין דברי תורה מקבלין טומאה. והוא שלא יהיו ידיהם מטונפות, או מלוכלכות בטיט; אלא ירחצו ידיהם, ואחר כך ייגעו בו." (הלכות ספר תורה, פרק י', ח). כלומר, ישנו וויכוח הלכתי בין נשות הכותל ובין המדינה ונציגה בנושא זה-רב הכותל, בשאלה איזה מין בית כנסת הוא הכותל המערבי. האם הוא בית כנסת אורתודוכסי חרדי או שמא הוא בית כנסת המאפשר לזרמים נוספים ביהדות למצוא בו בית?

האתגרים המבניים

לדברי דוברת הארגון שירה פרוס, מכשולים מרכזיים בתחילת דרכו של הארגון נבעו מליקויים מבניים ושסע בין שתי הקבוצות המרכיבות אותו, הקבוצה הישראלית והקבוצה הבינלאומית. בשנות הפעילות הראשונות לא הייתה הנהלה מסודרת, לא היה מנכ"ל ולא היה דובר. היו שתי זרועות לארגון- הישראלית והאמריקאית ולעיתים נתגלו ביניהן חילוקי דעות. בעוד הקבוצה הישראלית התמקדה בפגיעה בזכויות האזרח, הקבוצה הבינלאומית התמקדה בהיבט ההלכתי (נספח ב'). בשנת 1994, לאחר החלטת בית המשפט הראשונה, הקבוצה הישראלית מאסה בהליך המשפטי המייאש והמתסכל וביקשה לפנות לטקטיקות חדשות של סרבנות אזרחית, ועבודת שתדלנות בכנסת ובציבור הישראלי. הקבוצה האמריקאית דרשה להמשיך להיאבק בזירה המשפטית, בהסתמך על הניסיון האמריקאי מפסיקות בית המשפט העליון (Chesler, 1995).

הגרעין הקשה של הקבוצה מנה כ-50 נשים אשר היו ברובן אנגלוסקסיות, אשכנזיות, מבוגרות. נשים אלו היו בעלות משאבים אנושיים של השכלה, מעמד, פנאי והון תרבותי, אך הגרעין הקשה לא הצליח להתרחב ולסחוף אחריו שכבות רחבות יותר. ממחקרה של רונית קמפף, שבדק את יחסה של התקשורת למאבקן של נשות הכותל בתחילת דרכן, עולה יחס עקבי של אמצעי

התקשורת הישראלים לקבוצה זו כאל "אמריקאיות רפורמיות" (קמפף, 1996). במסגרת התייחסות זו המסרים שלהן הושתקו כחלק מ- "ספירלת ההשתקה" של נשים בתקשורת הישראלית באופן כללי, היחס אליהן בתור פמיניסטיות היה כאל נשים פרובוקטיביות, והיחס אליהן בתור "אמריקאיות רפורמיות" היה מדיר ומזלזל (שקדיאל, 2004: 3).

רוב המשאבים החומריים הגיעו מהקבוצה האמריקאית שקמה ב-1989 כדי לתמוך בפעילות נשות הכותל בארץ- The International Committee of Women of the Wall. חלק מבוגרות הקבוצה היו ותיקות מאבקי זכויות אדם והתנועה הפמיניסטית ולמדו כיצד לארגן תנועה חברתית ואיך לסחוף את הציבור לתמוך בהן. הנשים, שהיו אמנם ציוניות ותומכות בישראל, לא הכירו את המורכבות הפנים-ישראלית, ותויגו בידי חלק ממתנגדיהן בתור חלק ממחנה השמאל בכדי לנכר את הימין אליהן. העובדה שמרבית התרומות מגיעות מחוץ לארץ מתכתבת עם האיפיון שלהן כ- "לא ישראליות", מה שפגע ופוגע בהם בזירת התמיכה הישראלית ומשמש נשק כנגדן. כך למשל, במאמר מנובמבר 2013 באתר "The Jewishpress", הועלתה הטענה שהנשים המובילות את נשות הכותל מקושרות לארגונים "אנטי-ציוניים" ושהן משתמשות בטענה לאפליה מגדרית כדרך נוספת לבידוד ישראל באמצעות חרם בינלאומי ודה-לגיטימציה. על פי טענה זו, הפעילות ה"רדיקלית" מתכסה בחזות דתית כדי לקדם את החרם הישראלי, בדומה לארגוני שמאל אחרים כמו הארגונים "שוברים שתיקה" ו"בצלם", שני ארגונים שגם כנגדם נטען כנגד השימוש שלהם בכספים המגיעים מחוץ לארץ (Avraham, 2013).

כלי המאבק בהן בחרו נשות הכותל

הלמן ורפורט משוות בין פעילות נשות הכותל לפעילות נשים בשחור. גם כאן הנשים הפעילות הן אשכנזיות מהמעמד הבינוני, עתירות "משאבים אישיים" ובעלות ניסיון במעורבות פוליטית; גם כאן המדובר באירוע ציבורי מינימליסטי אשר משוכפל באופן קבוע ואף צובר תאוצה וכך מעצב אתר סמלי מתוחם. האפקטיביות של הקבוצה כרוכה במינימליזם החסכוני של פעולתה- התרכזות בנושא אחד ופעולה אחת והתמדה עקשנית איתם לאורך זמן (הלמן ורפורט 1997).

נשות הכותל בחרו במהלך פעילותן שתי דרכי פעולה מרכזיות: הדרך הראשונה היא פרקטיקה משפטית של שינוי פוליטי דרך פנייה לרשות השופטת על מנת שתאלץ את הרשות המחוקקת לשנות מדיניות מסוימת. זאת עפ"י המודל שנלמד מן התנועה הפמיניסטית בארה"ב (רימלט, 2010: 9). הדרך השנייה היא התנגדות באמצעות יצירת נוכחות פיזית במרחב הציבורי ותביעת

בעלות מחודשת עליו. מה שהוביל לבחירה בטקטיקות פעולה אלו הן הכרה במציאות הפוליטית הנתונה, בה הן חלשות ומוטל עליהן לגרום לממסד להתייחס אליהן.

לעלייתו של האקטיביזם השיפוטי במדינת ישראל היה חלק חשוב בבחירה להוביל שינוי פוליטי באמצעות המשפט. עליית האקטיביזם השיפוטי העלה את השימוש הציבורי בכלים משפטיים כאפיק לשינוי חברתי. האקטיביזם השיפוטי שנקט בית המשפט העליון בשנות השמונים השפיע כאמור על בחירתן של "נשות הכותל" במתודת מאבק זו. נשות הארגון למדו שאפיק זה הוכיח עצמו כאפקטיבי במאבקים דומים. לדוגמא, ב-1987, לאה שקדיאל, אישה מהזרם האורתודוקסי מודרני, איתגרה את סירובו של שר הפנים לשקול את בקשתה לשרת במועצה הדתית בירוחם. בית המשפט קיבל את עתירתה וקבע כי אי הכללת מועמדת למועצה דתית רק משום שהיא אישה נוגדת את עקרון היסוד של מערכת המשפט הישראלית, שלפיו אסורה הפליה מטעמי מין. בעקבות זאת שקדיאל מונתה למועצה הדתית (בג"ץ 153/87 שקדיאל נ' שר הדתות). באירוע נוסף באותה שנה עיריית תל אביב הייתה צריכה לבחור רב ראשי לעירייה. המפלגות הדתיות התנגדו לרעיון שהנשים במועצת העיר ישתתפו בבחירות לבחירת הרב. נשים במועצת העיר פנו לבית המשפט וזכו. בית המשפט טען שרב העיר הוא עובד ממשלה ולכן כפוף לחוקי המדינה (בג"ץ 87\953 פורז נ' שלמה להט ראש עיריית תל אביב). מגמה זו מצביעה על כך שהייתה דרישה של נשים להשתתף בפוליטיקה של החיים הדתיים בישראל, ועל כך שמאבקים רבים עשו שימוש בפרקטיקה של פנייה לבית המשפט ופנייתן קיבלה מענה, ביטוי ותוקף דרך בית המשפט.

נשות הכותל הצטרפו לתנועות מחאה אחרות שבחרו בפרקטיקה של פנייה לבית משפט לקידום ענייניהן מכיוון שפרקטיקה זו התגלתה כיעילה ומהירה יחסית לפרקטיקות אחרות במצב הפוליטי הנתון דאז, כאשר הן היו חסרות תמיכה פוליטית או ציבורית משמעותית. יעילותה של הפרקטיקה המשפטית התגלתה הן בשל האפקטיביות של בג"ץ שפסיקתו מחייבת את הרשות המבצעת, והן בשל הסיקור התקשורתי הרב שניתן לזירה המשפטית ולבג"ץ בפרט (בן אליעזר, 2006 : 170).

כאמור, דרך הפעולה השנייה בה בחרו נשות הכותל היא התנגדות דרך יצירת נוכחות פיזית במרחב הציבורי. פעילות שמטרתה ל"סמן טריטוריה" ולהפגין נוכחות פיזית שאי אפשר להתעלם ממנה היא טקטיקת מחאה ידועה ומוכרת בקרב תנועות מחאה בהיסטוריה העולמית. פעילי איכות הסביבה הקושרים עצמם לעצים המיועדים לכריתה כדי למנוע יישום החלטה זו, פעילי pro-life בארצות הברית שמפגינים בגופם מול מכוני הפלות או הצילום המפורסם "המורד האלמוני" מ-1989 שהנציח את הסטודנט הסיני העומד לפני שיירת טנקים בכיכר טיאנמן בסין-כולם השאירו את חותמם בתודעה העולמית כמחוללי שינוי. יתרון השימוש בפרקטיקה של יצירת

נוכחות פיזית במרחב הוא באילוץ הממסד להגיב לפעולה, מה שגורם למחאה לעלות על סדר היום הציבורי ולהציב בפני החברה כולה מראה המחדדת את הסוגיה הנידונה.

עצם פעולת המחאה של יצירת מחאה פיזית במרחב הציבורי טומנת בחובה גם היא כמה משמעויות שונות. מלבד האפקטיביות הברורה של נוכחות פיזית ואילוץ הממסד לתגובה עליה, ישנה המשמעות של "כיבוש המרחב הציבורי מחדש". כלומר, המאבק הוא לא רק על מה שיתרחש במרחב הציבורי-פוליטי, אלא גם על "מקומו שלנו כגופים הנתמכים בעולם- מאבק נגד נישול זכויות, מחיקה וביטול והפקרה" (Butler, 2011).

עצם הצורך ב"כיבוש" מרחב ציבורי מעלה את השאלה האם בעצם זהו מרחב ציבורי, שכן אם הוא כזה מדוע יש צורך לכבוש אותו? ההוגה הפמיניסטית ג'ודית בטר (Butler) טוענת כי בעצם האקט של מחאה פומבית במרחב הציבורי יש ניסיון לטעון לבעלות מחדשת על המרחב הציבורי ולהשיבו מאותם מוסדות שהפקיעו אותו מהציבור. עצם המאבק על הזירה עצמה מחדד את קיומה הסמוי של הפוליטיקה במרחבים שבהם היא כביכול אינה חלק מהם, וממסמסת את הדיכוטומיה המזויפת החוצצת בין הפומבי-פוליטי לבין הפרטי שאינו פוליטי (Ibid, 2011).

בטר מעלה היבט נוסף שאותו מעניין במיוחד לבחון בהקשרו של הכותל המערבי. היא מעלה את הטענה כי המרחב הציבורי, הרחוב, המדרכה ושאר האספקטים החומריים של המרחב הציבורי, הם לא רק אמצעי תמיכה במחאה (מעצם היותם של כל הדברים החומריים תומכים בקיום האנושי), אלא הם חלק מהמחאה עצמה. הם מוגדרים מחדש, תפקידם הפונקציונאלי משתנה והם הופכים לחלק מהתיאוריה הפוליטית של מהו "פומבי" ולחלק מהפעולה בה המוחים מבקשים לנקוט (Ibid, 2011). בכך "כובשות" ומנכסות נשות הכותל לא רק את המרחב הפיזי הציבורי של הכותל המערבי, אלא את הכותל בתור הסמל היהודי שהוא מגלם.

לפעמים, הקושי טמון בעצם הקריאה בקול במרחב הציבורי, ללא קשר למסר עצמו. כך מצאו עצמן קבוצות ותנועות נשים חברתיות שונות כגון "נשות הכותל", "נשים בשחור" ו"ארבע אימהות" מקבלות תגובות המתייחסות לנשיותן וקוראות להן "שיחזרו הביתה" (הלמן ורפורפורט 1997). לכן, כאשר בוחנים את המחאה הפיזית במרחב הציבורי בקונטקסט פמיניסטי, פרקטיקת המחאה עצמה היא קריאת תיגר כנגד המוסכמות החברתיות הפטריארכליות לגבי מיקומה של האישה ותפקידה. "נשות הכותל", כמו כל ארגון נשי הבוחר באקט מחאה של כיבוש המרחב, יוצאות כנגד הציפייה הגברית מנשים להישאר מחוץ לספירה הפוליטית. "נשות הכותל", לצד ארגוני נשים פמיניסטיים דתיים אחרים (כדוגמת "קולך"), יוצאות כנגד תפיסה פטריארכלית כפולה: החברתית הכללית וגם הדתית. הן שוברות את תדמית "האישה היהודייה הטובה", ומאתגרות את התפיסה והשליטה הגברית והדתית ברחבת הכותל המערבי.

אם כן, "נשות הכותל", בעצם הבחירה בכלי המחאה הפיזית במרחב הציבורי וכיבושו, השיגו כמה מטרות שונות. הן הצליחו לגרום לממסד ולמתנגדיהן להתייחס אליהן, ובכך עוררו עניין תקשורתי נרחב בעיקר בעקבות מעצריהן של חברות הקבוצה. בנוסף הן מאתגרות את המוסכמות החברתיות הפטריארכליות הכלליות ואת המוסכמות הפטריארכליות הדתיות, ותובעות מחדש בעלות פיזית על הכותל המערבי והופכות אותו לחלק מכלי המחאה שלהן במאבק נגד נישול זכויותיהן, מחיקתן מהמרחב היהודי המשותף והפקרתן על ידי מדינת ישראל.

לסיכום, מבנה ההזדמנויות הפרטיקולרי היה בוסרי מאוד בתחילת דרכו של הארגון. נושא הפמיניזם עוד לא היה מפותח בישראל כמו במדינות אחרות במערב והוא אף נדחק לשולי סדר היום הציבורי עם פרוץ האינתיפאדה. השינוי בזרם האורתודוקסי היה בחיתוליו בארצות הברית, ובישראל הוא בכלל נתפס כנחלה של "דתיים בלבד", והציבור החילוני לא מצא בשינויים אלו עניין. כל אלו החלו להשתנות עם תחילת שנות האלפיים בד בבד עם שינויים שהתחוללו בחברה הישראלית. היהדות החלה לתפוס מקום בולט יותר בחברה הישראלית, וכן הפכה למגוונת יותר. השיח הפמיניסטי התפתח והתבסס ומעמד האישה התקדם בצורה משמעותית. עם זאת, ההגמוניה השמאלנית אשכנזית נחלשה בצורה משמעותית והתדמית האליטיסטית-אשכנזית-שמאלנית-חור'לניקית-פמיניסטית, לצד העובדה כי החלק הארי של התרומות לארגון הגיע מחוץ לארץ, יצרו ריחוק מקבוצות גדולות באוכלוסייה, ותרמו לתחושת הניתוק ממטרת המאבק ומהארגון. למרות כל המכשולים הללו, העיקשות והדבקות, (ואולי אף הדבקות הדתית) התמיכה החיצונית, האוריינטציה הפרגמטית והמציאוטית והיעדים הסדורים והמוגבלים בהם בחר הארגון אפשרו לו להתבסס, לבנות את עצמו ולהמתין לשעת הכושר בה החברה הישראלית תהיה יותר מוכנה אליו.

פרק רביעי: 2009-2014 - הבשלת מבנה ההזדמנויות למחאתן של נשות הכותל

פסיקתו של השופט משה סובל, שניתנה בבית המשפט המחוזי בירושלים ב- 25 באפריל, 2013, שינתה את המציאות מולה נאבקו נשות הכותל במשך כעשרים וארבע שנים. הפסיקה קבעה כי נשות הכותל יכולות להתפלל בכותל המערבי כמנהגן, כי הן אינן מהוות סכנה לשלום הציבור וכי אין עבירה פלילית בעצם קיום התפילה. עוד קבע בית המשפט כי נשות הכותל הינן חלק ממנהג המקום ועל כן יש לאפשר להן להתפלל בכותל כמנהגן. החל מראש חודש סיון באותה שנה (10.5.13) מתפללות נשות הכותל בקבוצה כשהן עטופות בטליתות, חלקן עם תפילין, ללא סכנת המעצרים שריחפה מעל ראשן.

הארגון זכה בשנים האחרונות להצלחות מרשימות הן בזירה הציבורית והן בזירה המשפטית ואף הפוליטית, אך המאבק טרם הסתיים. המאבק כיום מתמקד בפתיחת האפשרות להתפלל עם ספר תורה בעזרת הנשים. נכון להיום, בשל תקנה שנקבעה על ידי רב הכותל, לא ניתן להכניס ספר תורה לעזרת הנשים. נשות הכותל פועלות לביטול תקנה זו, אותה הן רואות כמנוגדת לפסק הדין סובל (אתר נשות הכותל). מעבר להצלחה המשפטית, הארגון הצליח לחדור לתודעה הישראלית ולהשפיע במגזרים שונים ובמוקדים מפתיעים. בשנת 2013 ערך המכון הישראלי לדמוקרטיה סקר לבחינת תמיכה במאבק בקרב הציבור הישראלי. השאלה שנשאלה הייתה: בזמן האחרון היו כמה וכמה היתקלויות בין המשטרה לבין "נשות הכותל", העומדות על זכותן השווה להתפלל בקול ליד הכותל המערבי עם טלית ותפילין. האם אתה תומך או מתנגד לכך שנשות הכותל תוכלנה להתפלל שם בדרך הנראית להן? הדעות בכלל הציבור היהודי נמצאו חלוקות עם נטייה חזקה מעט יותר לתמוך בהן: 48% תומכים בכך שנשות הכותל תוכלנה להתפלל שם בדרך הנראית להן לעומת 38% המתנגדים לכך (הרמן, 2013). בנוסף, האלימות שכחה והמחזה החודשי של נשים עטויות בטליתות וחובשות כיפה כבר לא נראה כה חריג כמו בעבר, והוא מתקבל לעיתים אפילו באדישות מסויימת. חברות הארגון הרחיבו ת פעילותן למחוזות חינוכיים כמו הרצאות לבני נוער, עריכת טקסים נשיים דתיים כמו טקס בת מצווה ועלייה לתורה (שעדיין אינו חוקי בשל האיסור להכניס ספר תורה לרחבת הנשים) וטקסי הריון ולידה (אתר נשות הכותל).

יתרה מכך, ישנן שינויים רבים בעולם הדתי וביחס לנשים, ברחבת הכותל ומחוצה לה. כך למשל בתפילת ראש חודש ניסן התשה"ד בה השתתפנו כחלק מעריכת המחקר, צפינו בקבוצה של בנות אולפנה שהתפללו יחדיו בעזרת הנשים ושרו בקול (לא כחלק מתפילת נשות הכותל) (נספח א'). בראיון עם דוברת הארגון פרוס, ייחסה פרוס את יכולתן של הבנות להתפלל בדרך זו לשינויים

שהובילו "נשות הכותל" וארגונים אחרים (נספח ב'). יתכן כי בחלקם ניתן ליחס שינויים אלה לנשות הכותל ויתכן ששינויים אלה הם שמאפשרים את קבלתן של נשות הכותל בציבור כיום. יש לציין כי משיחה עם חלק מבנות אולפנה אלו הן דווקא התנגדו לקבוצת נשות הכותל שהתפללו לצידן (נספח א').

"בחצי שנה האחרונה יש קבוצה של מין גילאי ישיבה... שנת שירות לאומית, יש בנים בעזרת גברים ונערות בעזרת נשים, לפני המאבק שלנו זה היה להן אסור. אבל עכשיו מותר להן... יש מוניטין סביב נשות הכותל שאנחנו לפחות נתפסות כאמריקאיות משוגעות שבאות לשנות את החברה הישראלית. מה שעשינו לפני 15 שנה היה רדיקלי, היום זה ממש לא, אנחנו רואות את ההשפעות ואת הדמויות של המאבק בעולם הדתי-לאומי היום בישראל, עוד מעט אני מבטיחה לכם שכמו שבארצות הברית הרבות הראשונות האורתודוקסיות שקיבלו הסכמה רבנית, יש קבוצה כזאת שתעלה להסמכה בארץ בשנים הקרובות, גם זה יקרה. אולי קצת הקדמנו את זמננו בחברה הישראלית אבל אין לי ספק שזה רלוונטי, עובדה שבשנתיים האחרונות זה ממש נכנס לתקשורת הישראלית" (נספח ב'). כאמור, ארגון נשות הכותל זכה להצלחות משמעותיות מאוד בזירה הציבורית, הפוליטית והמשפטית. אך המטרה המוצהרת העיקרית של תפילת נשים, קריאה בספר תורה והתעטפות בטלית ברחבת הכותל המערבי טרם הושגה. לצד המאבקים המשפטיים שהיו החלקים המשמעותיים ביותר בשלבים הראשונים של המאבק, כיום שולח הארגון זרועות למחוזות בהן הוא היה חלש ולא רלוונטי- הזירה הציבורית והפוליטית. אם בעבר הזירה המשפטית הייתה המפלט, כיום, זוכה הארגון לגיטימציה ציבורית רחבה יחסית, גם אם מוגבלת, וזו מאפשרת לו לקבל את התייחסות הממסד ואף לזכות בתמיכה מוצהרת מצד חברי כנסת, בניגוד לעבר. מהם אם כן השינויים שחלו ב-25 השנים האחרונות שאפשרו את הבשלת מבנה ההזדמנויות למאבקן של נשות הכותל?

מבנה ההזדמנויות הכללי

טווח הלגיטימיות של הפעולה האקטיביסטית עלה מאז סוף שנות השמונים וההוכחה הניצחת לכך היא המחאה החברתית של קיץ 2011. המחאה החברתית, גם אם לא שינתה את המציאות החברתית הכלכלית ולא והביאה לרפורמות אותן דרשו המפגינים הרבים, ערערה את ההגמוניה הביטחונית בסדר העדיפויות הלאומי, והכניסה לשיח גם נושאים "רכים" יותר. לאחר המחאה

החברתית כבר ניתן לחסום כיכרות ולשבת באוהלים ברחובות במשך שבועות, ולכן גם עמידה בחזות ולבוש דתי שונה כבר אינה מתריסה כל כך ונתפסת כלגיטימית.

כחלק מהשינויים החברתיים שעברו על החברה הישראלית, הפך מוקד מחאתן של נשות הכותל לנושא לגיטימי למחאה. בניגוד לחילוניות הציונית "הישנה" שהפנתה עורף למסורת, צמחה בשנות התשעים וביתר שאת בשנות האלפיים, מגמה של התחדשות יהודית, גם בקרב חילונים. הרוח האינדיווידואלית של הרנסנס היהודי, קובע שלג, מאפשרת לחילונים ליצור זהויות מורכבות חדשות שבהן יבוא לידי ביטוי רכיב יהודי חזק יותר מבעבר מחד גיסא, ומאידיך גיסא היא שגורמת להם גם לתבוע את סילוקה של הכפייה הדתית מחייהם. הם אינם מוכנים להמשיך לקבל כאבותיהם את התירוצים הקולקטיביים שלפיהם הסכמה לכפייה הדתית חיונית לשם אחדות העם (שלג, 2010 : 167).

הגורם המרכזי לשינוי זה הוא התפרקותם של העוגנים החברתיים והתרבותיים הקודמים, בעיקר ההתארגנות החברתית ממסדית של הציונות העובדת. המעבר מאתוס קולקטיבי לאתוס אינדיווידואלי במדינת ישראל היה חד והושלם בתוך שני עשורים בתהליך דרמטי ומורכב. היהדות נתפסת כעת כעוגן הערכי המרכזי שהחזיק את עם ישראל משך אלפי שנות גלות. יאיר שלג מתאר שני גורמים שאפשרו את ההתחדשות היהודית בישראל. הגורם הראשון הוא ההתחדשות היהודית בארצות הברית ובמערב, שעליה נשענו הרפורמיסטים הישראלים. הם שינו, התאימו ויצרו גרסה ישראלית של התחדשות יהודית. הגורם השני הוא העלייה בהשפעה של הזהות המזרחית בחברה הישראלית. הזהות המזרחית קיבלה משקל גדל והולך בתרבות הישראלית וכחלק ממגמה זו, עלה משקלה של המסורתיות המזרחית כדרך התייחסות לגיטימית ליהדות (שם, 105). כך התמססה לה הדיכטומיה בין דתי לחילוני ונפרצה הדרך להתחדשות יהודית. התחדשות זו מתבססת על השראה ושאיבה מן המקורות והמסורת היהודית לתוך אורך חיים חילוני במהותו. השקפה חדשנית זו התבטאה במשיכה חדשה ללימוד אקדמי של מדעי היהדות, קיום של טקסי חיים יהודיים אלטרנטיביים, הקמת בתי מדרש פלורליסטיים ועוד.

שלא כמו תהליך ההתחדשות היהודית בתפוצות, מגמת ההתחדשות לא הובילה לגידול ניכר בתמיכה בתנועות היהדות הרפורמית והקונסרבטיבית. שלג טוען שהישראלים מתרחקים מהיהדות הרפורמית והקונסרבטיבית מפני שהן בכל זאת מגדירות עצמן כקהילות דתיות בעלות קודקס מחייב. טענה נוספת היא כי בית הכנסת מרתיע חילונים רבים הרואים בו טריטוריה דתית. כלומר, גם כאשר החילונים מבקשים להתקרב ליהדות, הם מעדיפים לעשות את

בטריטוריה משלהם, למשל בבית הספר, המתנ"ס או בבית מדרש חילוני. בנוסף, הדימוי האמריקני של התנועות הלא אורתודוקסיות עדיין מפריע לישראלים רבים להרגיש בהן בבית. דוגמה להתחדשות היהודית בקרב הציבור החילוני שבעבר בחר להתרחק מהדת ראינו בתצפית אשר ערכנו על תפילת ראש חודש של נשות הכותל. לתפילה הגיעה קבוצת תיכונסטיות מבית הספר "אשל הנשיא" שלומדות מגדר. בשיחה עם אחת הבנות, אמרה התלמידה שהיא הצטרפה לתפילה על מנת להביע עמדה פוליטית-פמיניסטית ופחות בתור אקט דתי של תפילה. על אף שעלתה לתורה בלי הבנה מעמיקה של המעשה וללא הכנה, היא אמרה שזו הייתה עבורה חוויה דתית מרגשת. ההתחדשות היהודית פתחה את הדלת שבעבר הייתה סגורה בפני חילוניים, גם אם מבחירה, ומאפשרת להם לחוות ולהרגיש קירבה לזהותם היהודית באופנים שבעבר היו נחלתו של הציבור הדתי.

מבנה ההזדמנויות הפרטיקולרי

מטרותיו של הארגון ודרכי הפעולה נותרו ממוקדות מאוד. נשות הארגון ממשיכות בנחישות להגיע מידי חודש כבר למעלה מ-25 שנה לתפילת ראש החודש ואינן מתפתות לסטות ולהצטרף למאבקים אחרים. במקביל לכלים המשפטיים, חלה התקדמות גם במאבק במישור הציבורי והפרלמנטרי. נשות הארגון הצליחו לגייס את תמיכתן של כמה חברות וחברי כנסת, וסיעת מרצ הגישה הצעת חוק ב-2013 בדבר "חופש הגישה והפולחן של זרמים ותנועות דתיות שונות שיבטאו את ערך השוויון המגדרי" (משה, 2013: 9).

מבחינה ארגונית התקדם ארגון נשות הכותל והשתפר מאוד. אם בתחילת דרכו היה מדובר בהתארגנות ספונטנית של מתנדבות ותומכות, כיום יש עובדים בשכר, מנכ"ל ודוברת. באתר האינטרנט של הארגון ניתן למצוא רשימת תפקידים מסודרת, העמותה רשומה ושקופה לציבור ובמבט מהצד נראה שמדובר בארגון המתנהל באופן מסודר ומחושב.

כמו כן התקבלה החלטה אסטרטגית לשלב יותר ישראליות, ובעיקר יותר ישראליות ממוצא מזרחי, בכדי לשבור את הסטיגמה האליטיסטית: "זו בעיה שקיימת בכלל בארגונים לשינוי חברתי, שאין לנו מספיק ייצוג עדתי.. אבל יש לנו, יש לנו בהחלט. אנחנו מתפללות בנוסח מזרחי, אנחנו עושות חגיגות של עדות המזרח כמו חג הבנות שהיה לפני כמה חודשים. אנחנו כן דואגות להעצים ולפתח את המנהיגות שלנו, גם המזרחיות כדי שיהיה לנו. אז אני חושבת שאנחנו משתדלות. אנחנו גם מנסות להביא כמה שיותר קבוצות, אנחנו מנסות לממן כמה שיותר קבוצות כדי שיבואו, שישתתפו, כדי שזה אף פעם לא יהיה עניין של כסף הגעה לראש חודש בירושלים כי באמת שאין אוטובוסים בשעה כזאת, אז אנחנו מממנות הסעות לקבוצות שרוצות לבוא" (נספח

ב''). אסטרטגיה זו נועדה להעמיק את ההזדהות של הציבור הישראלי עם המאבק וכן עם נשות הארגון- "הפנים" של המאבק.

כאמור, גם שיפור הנגישות לתפילות ראש החודש של נשות הכותל השתפרה מאוד עם ההתבססות הארגונית של נשות הכותל. כיום ישנן הסעות ממומנות לכותל המערבי בכדי לאפשר לקהלים שנבצר מהם להגיע לתפילה מאילו ציפים כלכליים או אחרים (תחבורה וכדומה) להצטרף לתפילה ולמאבק. החלק הארי של המשאבים החומריים עדיין מגיע ברובו מגורמים שונים ביהדות העולם, אך גם לנקודה זו יש התייחסות מצד הארגון. למשל, הוקמה "קבוצת נשות הכותל" שהשתתפה במרתון ירושלים ונועדה לגייס כספים לארגון ולהעלות מודעות למאבק (שם).

ההכרה בכוחה של זירת הפעילות המשפטית עדיין חזקה וכך גם פעילותו של הארגון באמצעות פרקטיקה זו. בשנת 2013 הגישו נשות הכותל ביחד עם ארגונים נוספים בג"ץ נוסף להסדרת תפקידו של רב הכותל והניהול התקין של הקרן למורשת הכותל.

דרך פעולה חדשה אליה פנו חברות הארגון היא אי-ציות אזרחי. לאחר שנאשו מפעילות חוקית, לגיטימית אך שקטה וצנועה, והבינו כי זו לא תגרור את הממסד לתגובה ולא תתרום להן ביצירת הד תקשורת למאבק, עברו חברות הארגון לקווי פעולה תקיפים יותר. "אנחנו לא נשתף פעולה עם הסטטוס קוו. לקחנו החלטה באיזה שהוא שלב- אנחנו נעודד נשים לבוא עם טליתות. והתחילו לקחת את הטליתות בכניסה. בכניסה, כמו שבדקים את הנשק אז היו בודקים טליתות ותפילין, היו לוקחים את זה. אז התחלנו לעשות תצוגות של כל אישה שרבה על הטלית שלה, אישה שנעצרת בכניסה כי היא לא מסכימה להוריד את הטלית. ואז נתנו לגברים להכניס לנו את הטליתות. הכנסנו טליתות מתחת לחולצה, מתחת לתיק, ממש התחלנו ככה אי ציות האזרחי שהוביל בעצם לבג"ץ סובל. זו הייתה אסטרטגיה לכל דבר" (נספח ב').

התפתחות המרשתת תרמה אף היא רבות למאבק, כחלק מהפיכתה לזרז המשמעותי למחאות בעולם המודרני. הרשתות החברתיות והבלוגוספרה הם חידוש מהפכני שהביא האינטרנט לעומת אמצעי התקשורת המסורתיים. האינטרנט שינה את חלוקת הכוח המצויה באמצעי התקשורת המסורתיים ונתן כוח חדש שונה לארגונים שלא נהנו מתמיכת המערכת התקשורתית או הפוליטית (דרור 2011, 169). ארגון נשות הכותל מפעיל אתר אינטרנט פעיל, ניוזלטר חודשי, ופעילות ברשתות החברתיות פייסבוק וטוויטר. לדברי דוברת הארגון, הפעילות ברשתות החברתיות זוכה לתמיכה של כ-40,000 אנשים ומשמשת פלטפורמה לגיוס משתתפים, גיוס כספים, העלאת מודעות והודעה על פעילות עתידית. ניצול יעיל של הכלים שמאפשרים הרשתות החברתיות מאפשר לא רק לשתף, אלא גם לקבל תוכן מאנשים שנרשמים לדף עצמו וכך לקבל גם

תגובות, ביקורות ודעות, ולהפוך את הפעילות לקהילתית ונגישה יותר. שני סרטים דוקומנטריים
נעשו על הארגון, שגם הם הגדילו את החשיפה לפעילות.

פרק סיכום

באוקטובר האחרון (2014) ציין ארגון "נשות הכותל" 26 שנים לקיומו. הן החברה הישראלית והן הארגון עצמו השתנו בצורה משמעותית מאוד מאז תפילתן הראשונה בשנת 1988 של מי שהפכו לימים ל"נשות הכותל". הגורמים הפנימיים והחיצוניים כאחד מצביעים על הבשלתם של מבנה ההזדמנויות הפוליטיות הן הכללי והן הפרטיקולרי למאבקן של נשות הכותל. בעוד שבשלב המאבק הראשונים, הכלים העיקריים בהן השתמש הארגון היו בעיקר כלים משפטיים והזירה המשפטית הייתה הזירה העיקרית, בשנים האחרונות המאבק מקבל נופך ציבורי יותר וזוכה לחשיפה תקשורתית גדולה יותר. המאבק משתלב ומתבסס על תהליכים שעוברים על החברה הישראלית כגון תהליך ההתחדשות היהודית, התבססות והתעצמות השיח הפמיניסטי והמאבקים לשוויון מגדרי, התעצמות המאבקים על יחסי דת ומדינה ופתיחת השיח הציבורי לנושאים שאינם מדיניים-ביטחוניים בהכרח ועוד. לצד השינויים שעברה החברה הישראלית שינה גם ארגון נשות הכותל את עצמו ואת אסטרטגיות הפעילות שלו ואת הכלים בו הוא משתמש, אך לא את מטרותיו. הארגון ביסס את עצמו ואת היכולות הארגוניות שלו והחל להשקיע מאמצים רבים יותר בפעילות בזירות החינוכיות והסברתיות ובקירוב קהלים חדשים. בנוסף לדרכי הפעולה הישנות הוא פנה לטקטיקות מחאה של אי-ציות אזרחי, לצד דו שיח עם גורמי הממשלה. לצד כל אלה, מטרות המחאה נשארו חדות וברורות- תפילת נשים ברחבת הכותל המערבי תוך כדי התעטפות בטלית ותפילין וקריאה בקול בספר התורה.

כאמור המאבק עוד לא הסתיים, אך אין ספק כי הוא נמצא במקום שונה בתכלית משהיה לפני עשור ולפני שני עשורים. האלימות שליוותה את התפילות שכחה והצעות פשרה שונות נידונות על שולחן הממשלה. יושב ראש הסוכנות היהודית, נתן שרנסקי, והשר לענייני ירושלים, נפתלי בנט, שניהם מתייחסים למחלוקת בדבר תפילת נשות הכותל כנושא מרכזי לטיפול ותשומת לב ממסדית. לפני כעשור היה זה לא יותר מחלום באספמיה.

בין שני כותבי עבודת סמינריון זו, התגלעו חילוקי דעות שונים ביחסנו אל נשות הכותל. אפשר שחילוקי דעות אלו נבעו מההבדלים המגדריים בינינו, מיחסינו אל יהדות התפוצות או אל היהדות המתחדשת או מגורמים אחרים. אך אין ספק כי היה זה מרתק עבורנו לראות כיצד מאבק בעל מטרה ממוקדת כל כך- תפילת נשים ברחבת הכותל המערבי, מתכתב עם כל כך הרבה נושאים ותהליכים שונים בחברה הישראלית.

ביבליוגרפיה

- אריאל דוד, ליבוביץ מאיה ומזור יורם (1999) *ברוך שעשני אישה? האישה ביהדות- מהתנ"ך ועד ימינו*. תל אביב
- בן-אליעזר, אורי (1999) "האם מתהווה חברה אזרחית בישראל? פוליטיקה וזהות בעמותות החדשות. סוציולוגיה ישראלית ב(1), עמ' 51-98.
- בן אליעזר, אורי (2006) *בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה*. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- דרור, יובל (2011) *עיתונאות מקוונת*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- הלמן שרה ורפפורט תמר (1997) "אלה נשים אשכנזיות, לבד, זונות של ערבים, לא מאמינות באלוהים, ולא אוהבות את ארץ-ישראל": נשים בשחור ואתגור הסדר החברתי. *תיאוריה וביקורת 10* עמ': 175-192.
- ליבוביץ, ישעיהו (21.7.1967) מכתבים למערכת. **הארץ**
- משה, נטע (2013) *תפילה של נשות הכותל בכותל המערבי*. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- פוגל ביז'אוי, סילבה (2011) *דמוקרטיה ופמיניזם: מגדר, אזרחות וזכויות אדם*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- קורן, עירית (30.11.2004) האם החברה הדתית תצליח להכיל את השינוי הפמיניסטי. **ארץ אחרת**
- קמפף, רונית (1996) "החיפוש אחר הבקיעים בחומה": האינטרקציה בין קבוצות מחאה של נשים לבין העיתונאות הישראלית", *פתוח 3*, 4-23. עמ' 23-4.
- רובינשטיין, אמנון. מדינה, ברק (2006) *המשפט החוקתי של מדינת ישראל*. ירושלים ותל אביב: שוקן.
- רוס, תמר (2007) *ארמון התורה ממעל לה- על אורתודוקסיה ופמיניזם*. תל-אביב: עלמא- עם עובד.
- רימלט, נוי (2012) "המשפט כסוכן של רב-תרבותיות: על אוטופיה ומציאות בפרשת ההפרדה באוטובוסים", *משפטים מב(3)*, 773-834.

- רימלט, נויה (2010) הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית. חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה ופרדס הוצאה לאור.
- שלג, יאיר. 2010. מעברי ישן ליהודי חדש: רנסאנס היהדות בחברה הישראלית, ירושלים: הספרייה לדמוקרטיה, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- שקדיאל, לאה. (2004) "קבוצת נשות הכותל: פמיניזם רדיקלי כהזמנה לשיח ישראלי חדש?" בתוך יוסי יונה ויהודה גודמן (עורכים) מערבולת הזהויות – דיון ביקורתי בדתיות ובחילוניות בישראל, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר / הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 315-277.
- בג"ץ 257/89 ענת הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי, מח(2) 265 (26.1.94).
- בג"ץ 153/87 שקדיאל נ' שר הדתות פ"ד מב(2) 221.
- בג"ץ 953\87 פורז נ' שלמה להט ראש עיריית תל אביב פ"ד מב (2) 309.
- Butler, Judith (2011) *Bodies in Alliance and the Politics of the Street*, in *Occupy Los Angeles Reader*. 1-3
- Herman, Tamar (1996) "Do they have a chance? Protest and political structure in Israel" *Israel Studies*, 1 (1), Spring 1996, pp. 144-17
- Chesler, Physllis and Haut Rivka (2003) *Women of the wall- claiming sacred ground at Judaism's Holy Site*. Jewish Lights Publishing, Vermont
- Cantor, Aviva (1995) *Jewish Women/ Jewish Men- the legacy of patriarchy Jewish Life*. Harper Collins, New York
- אתר נשות הכותל – אודות [/http://womenofthewall.org.il/he/odot](http://womenofthewall.org.il/he/odot)
נסקר לאחרונה בתאריך 20.10.14
- הלר, משה, 8.8.12. "נשות הכותל בפוזת הצנחנים: זה שחרור הכותל", YNET יהדות.
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4266241,00.html>

נסקר לאחרונה בתאריך 20.10.14

- הרמן, תמר, 30.5.2013. "עמדות הציבור לגבי נשות הכותל", המכון הישראלי לדמוקרטיה.

<http://www.idi.org.il/%D7%A1%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%9E-%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%A2%D7%9E%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A6%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A8-%D7%9C%D7%92%D7%91%D7%99-%D7%A0%D7%A9%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%9C>

נסקר לאחרונה בתאריך 27.10.14

- אתר קרן מורשת הכותל- סיפורו של הכותל

<http://www.thekotel.org/content.asp?id=249>

נסקר לאחרונה בתאריך 1.10.14

- Avraham, Rachel, 10.11.2013. "Women of the Wall Leadership Linked to Anti-Israel Groups", The JewishPress, <http://www.jewishpress.com/news/breaking-news/women-of-the-wall-leadership-linked-to-anti-israel-groups/2013/11/10/0/>

נסקר לאחרונה בתאריך 11.10.14

נספח א' - רשמים מתצפית על תפילת נשות הכותל בראש חודש ניסן התשה"ד

1.4.14

הדבר הראשון ששמתי לב אליו בתפילת ראש חודש, הוא שרחבת הכותל הייתה ריקה יחסית בשעה שבע בבוקר. אני ושמרי מיד תפסנו עמדות צפייה שונות. אני עמדתי עם הנשים בעזרת נשים, ושמרי עמד עם "גברי הכותל" ולעיתים בתוך רחבת התפילה של הגברים. עזרת הנשים מחולקת באופן די ברור לשלוש קבוצות: החרדיות מלפנים, לצד הקיר המפריד בין גברים לנשים נמצאות בנות הציונות הדתית, וסמוך אליהן, בחלק האחורי של עזרת הנשים-קבוצת נשות הכותל. כבר למן ראשית התפילה שמתי לב למחלוקת המתפתחת. הנערות לצד קיר ההפרדה, שהיו כולן חברות שלומדות יחד באולפנה, שרו וניסו לגבור על קולותיהן של קבוצת נשות הכותל. נטלי, ממובילות נשות הכותל אמרה שזו פעם ראשונה שהיא חווה התנגדות מנערות אלה בדמות שירה, ואמרה בשירת ההלל: "בנות, בוא נרה שגם אנחנו יכולות, ניתן fight ונעשה שמח!"

קבוצת נשים אחרת היא הנשים החרדיות. אלו מתפללות בקדמת הכותל עצמו. על אף שמספרן שלהן זהה למספר המתפללות בקבוצת נשות הכותל, או אפילו עולה במספרה, הנשים החרדיות נראות חבויות. שקטות, לא מדברות אחת עם השנייה, כולן בבגדים שחורים שנעלמים בבלייל אחד בראייה מרחוק. לא ראיתי לכל אורך התפילה שום תגובה מצד הנשים החרדיות לפעילות של נשות הכותל, לא גינוי ולא תמיכה אלא התעלמות. ככלל, נראה שהנשים החרדיות אינן מתארגנות בקבוצה, כל אחת לעצמה ומול אלוקים. ברגע שסיימה את תפילתה, פוסעת לאחור את ההליכה המסורתית עם הפנים כלפי הכותל ועוזבת את הרחבה בדממה.

קבוצת נשות הכותל בחלק האחורי של עזרת הנשים, מנתה כ-70-40 נשים. הגרעין הקשה של הקבוצה מונה 20-15 נשים אשר ברובן אנגלוסקסיות, אשכנזיות, מבוגרות. רובן מטופחות ואלגנטיות ונראה שמגיעות ממעמד סוציו אקונומי בינוני-גבוה. למובילות ביניהן חולקו "מדונות". אליהן הצטרפו מגוון נשים בגילאים שונים שבאו לתמוך, להתעניין או להשתתף באופן חד פעמי. למרות שרובן לא נראו מעורבות במתרחש, ניכר שנשות הגרעין הקשה ניסו למשוך אותן למרכז השיח ולשתף אותן. ושתי קבוצות של נערות צעירות, תוכנית "נשמה" של בנות 20-18, וקבוצה של תיכוניסטיות מתיכון 'אשל הנשיא' בדרום. לנשים המגיעות להתפלל יש טלית, כיפה צבעונית ולעיתים אף תפילין. לשאלתנו הוסבר לנו שמטרת הכיפה הצבעונית היא לסמל את הפלורליזם של היהדות.

מן העבר השני של הקיר, ברחבה החיצונית, עומדים כ-15 גברים אשר מתפללים ביחד עם נשות הכותל כאשר נראה שהם שותפים לקבוצה ולתפילה כאחד. גברים אלה מצטופפים ונצמדים אל מחיצת הברזל המחוררת הנמצאת מעל לקיר ההפרדה ומנסים דרכו לשמוע ולראות, בקושי רב, את המתנהל בטקס שעורכות הנשים בפנים.

גם ברחבת התפילה של הגברים ישנה הפרדה בין הגברים החרדים שמתפללים סמוך לקיר, ולצעירי הציונות הדתית מאחור ששרים יחדיו בקול. בניגוד לנשים החרדיות, לגברים החרדים יש שולחנות וספרי תורה והתפילה משותפת. קרן-הם סקרנים מאוד לגבי הקבוצה של נשות הכותל, ויש מבניהם ששולפים מצלמה או סמארטפון ומצלמים את בנות הקבוצה ממעבר לגדר. שמרי דווקא חושב שהם הפגינו אדישות יחסית לקבוצת הנשים "הסוררות", ואם הייתה איזושהי תגובה מצדם, זה היה צעירים שדיברו עם "נשי הכותל" וניסו להבין את מניעיהם. נערי הציונות הדתית הם קבוצה מאוחדת ומגובשת מאוד. הם כולם בני ישיבה אחת, ורב הישיבה מרצה בפניהם והם מקשיבים לו רוב קשב.

נחזור לפעילות של נשות הכותל. הנשים מתפללות, כאשר יש חזנית צעירה למדי המובילה את הטקס, והיא, בניגוד לנשים אחרות, אינה חובשת טלית, תפילין או כיסוי ראש, והיא נטולת סממני זיהוי ושיוך דתיים גלויים. נשות הכותל, רובן ככולן, מתפללות בהתלהבות יחסית, מורגשת ואירה חגיגית ומרגשת. רגע לפני תפילת הלל הַרְבָּה של הקבוצה עוצרת את הטקס ודורשת דרשה: "זה חודש החירות ויש לנו את החירות, ב"ה, לעשות את זה [את הטקס בכותל] אז בואו נשמח ונרקוד יחד". היא עומדת ליד החזנית ומדרבנת את הנשים להתחיל לרקוד עם תחילת תפילת ההלל, ונשים רבות נענות לקריאתה ופותחות בריקוד במעגל, אולם היא עצמה אינה מצטרפת לרוקדות. הגברים בחוץ שרים אך אינם רוקדים. בינתיים מגיעים כמה נערים בלבוש חרדי, אחד מהם ניגש לאחד מהגברים המתפללים ומתקן לו את האופן שבו הוא הניח את התפילין על ראשו. האדם שהעירו לו מקבל זאת בהבנה ומודה לו. בין חלק מהגברים המשתתפים בטקס לבין הנערים החרדיים מתחיל להתפתח ויכוח אולם הוא אינו גולש לקללות וצעקות, אך בכל זאת מספר גברים מבקשים מהם לחדול מכך שכן זה מפריע להם להתפלל. אחדים מהם דווקא שמחים לנסות ולהסביר את מה שמתרחש, לשכנע את הצעירים בלגיטימיות של הטקס. בכל פעם שנשמעת שירת הנשים בהלל גוברת עליהם שירה מתחרה מעזרת הגברים, שם נמצאת בסמוך למחיצה קבוצה של בחורים צעירים. אחד הגברים המלווים את הטקס של נשות הכותל אומר כי הם מנסים להשתיק את שירת הנשים, שיש מעין תחרות מי שר חזק יותר.

לאחר תפילת ההלל אישה עולה לבמה ואומרת תפילה מיוחדת לנשות הכותל, בו היא מבקשת, בין היתר, "שיותר קולה של אף אישה לא יושק לעולם". הן פורסות טלית כמעין חופה, והמברכות

והקוראת בחומש (אין ספר תורה) נכנסות תחתיה. אחריהן מזמינה הרבה, שכעת מנהלת את הטקס בעצמה ביד רמה, קבוצת נשים אחרת לעלות לתורה. קבוצה זו הגיעה מבאר שבע, היא מדגישה, ויצאה לשם כך כבר ב-5 בבוקר. הרבה מאיצה בהן לבוא ולהיכנס תחת החופה ולברך. מיד לאחר שהן יוצאות מהחופה הן פונות ועוזבות את הקבוצה ונראה שמבחינתן הטקס תם. הן עוצרות להצטלם ומתכוננות ליציאה. ענת הופמן, יו"ר הארגון, לקחה אותן הצידה לשוחח עמן. היא לא התייחסה יותר מדי לעובדה שהן בנות תיכון, אלא לכך שהן באות מבאר שבע, ולכן החלה לספר להן על מאבק באוניברסיטת בן גוריון בעיר. היא סיפרה שבטקס חנוכה 2013 של האוניברסיטה, בנות לא הורשו לברך ולהדליק נרות חנוכה. כשהופמן שמעה על כך, "מיד הרמתי טלפון לרבקה (כרמי, נשיאת האוניברסיטה) והתלוננתי". אך גם לאחר פנייתה, טוענת הופמן, הדלקת הנרות התאפשרה אך לא הברכה. הופמן יוצרת תדמית של "אמא" במאבק לאומי על זכותן של נשים על יהדותן. הרקע האישי שלה לא מפתיע. שמרי ניגש אל אחת הבנות מהקבוצה שהגיע במיוחד מבאר שבע. היא תלמידת כיתה י"ב בבית ספר אשל הנשיא והן הגיעו כקבוצה של תלמידות במגמת מגדר. אחת מהבנות מתיכון "אשל הנשיא" (בנות חילוניות שלומדות מגדר ובאו לתמוך באקט הפמיניסטי) אמרה שהיא באה על מנת להביע עמדה פוליטית-פמיניסטית ופחות באקט דתי של תפילה. היא עלתה לתורה בלי הבנה מעמיקה של המעשה ובלי הכנה אך אמרה שזו הייתה עבורה חוויה דתית מרגשת. העלייה לתורה עצמה הייתה ללא ספר תורה בגלל שיש איסור של רב הכותל להכניס ספר תורה לעזרת הנשים.

ברקע קבוצת הנערים החרדים ממשיכה לנסות ולהתווכח, הגברים כבר איבדו את הסבלנות אליהם אולם אין עימות גלוי. בשלב הזה יש תחושה שרבים מהמשתתפות/ים איבדו עניין בטקס, והגברים בחוץ מדברים זה עם זה ואינם מסתכלים עוד בנעשה בפנים.

בשלב הזה התפילה בתוך הרחבה כבר מתקרבת לסיומה ונשים מתחילות לחבק ולנשק זו את זו. אני ניגש לשוחח עם אחד הגברים ברחבה החיצונית שליווה את כל התפילה מבחוץ, צמוד למחיצה. אני שואל אותו איך זה מרגיש לו כגבר לעמוד בצד הזה של המחיצה, ואיך הוא הצליח בכלל להיות שותף ככה. הוא אומר לי שזה דווקא חשוב עבורו לעמוד שם, מאחורי המחיצה, משתי סיבות: א. ככה הוא יודע איך נשים בדרך כלל מרגישות והוא יכול להזדהות עמן. ב. כשהוא עומד שם, בגבן של הנשים, הוא מתפקד "בתור הגב שלהן", כלשונו. הוא הגיבו שלהן שם, בעקבות אירועים אלימים שהתרחשו בעבר בו נשים הותקפו בידי גברים שהתנגדו לפעולותיהן. הוא מגיע לשם, יחד עם גברים אחרים, כדי לגבות ולשמור על הנשים מאחור בזמן שהן מתרכזות בתפילתן. אני שואל אותו אם כך על המניע להגעתו ועל תחושותיו הפנימיות בזמן הטקס: האם הוא שם ממניע דתי או פוליטי בעיקרו? האם בתפילה הוא מרגיש חוויה דתית מיוחדת? הוא אומר

לי שהוא לא חושב שאפשר בארץ להפריד בין הפוליטי לדתי. שניהם בהכרח קשורים זה בזה בעל כורחנו. הוא מספר שלפני עשרות שנים הוא הפסיק להניח תפילין וחזר להניח רק כשהתחיל לבוא לתפילותיהן של נשות הכותל – אז ממילא הדתי והפוליטי כרוכים האחד בשני. אין לו בנות משפחה מבין הנשים אך הוא מאמין שאשתו, שנפטרה, הייתה גאה בו על כך שהוא בא לשם. נראה כי מדובר בקריאת תיגר על הבעלות על השטח של האורתודוקסים והגברים על ידי נשות הכותל ותומכיהן. עצם הנוכחות במרחב היא האקט הפוליטי. קרן-אני הרגשתי שזו פעילות פוליטית יותר מאשר דתית כי היו הרבה שלא התפללו ולא שרו. בנוסף, לכ-6 היו "מדונות", מכשירי הגברה. ברחבה שאין בה הרבה אנשים ואפשר לשמוע בקלות, ניכר שה חלק ממהלך חזק של "תשמעו אותי". בנוסף, היו מסביב הרבה מצלמות ונראה היה שנשות הגרעין הקשה נהנו מתשומת הלב ומהסקרנות לפעילותן. תחושותיי האישיות במעמד בכותל קשות, המעבר לעזרת נשים קשה לי. כאדם חילוני, אני חשה חרדת קודש כשאני מתקרבת לקיר שעשו ממנו כל כך הרבה לאורך ההיסטוריה, ועוד במכנסיים. בחרתי ללבוש כך בכוונה בבוקר, כדי לראות איך אני מרגישה ככה. התחושה הייתה מאוד לא נעימה בשבילי, לא כל שכן לראות נשים מניחות תפילין. עוד דבר חזק שהרגשתי- הוא שהמאבק הוא לא על דמותה של מדינת ישראל. בניגוד לרושם שמנסות נשות הכותל להציג בציבור, למשל מאבקה של ענת הופמן ברבנות של אוני בן גוריון, מדובר במאבק של נשים מאמינות, מכל העולם, לקיים את הפרקטיקה הדתית כראות עיניהן. נשמעה יותר אנגלית מעברית

נספח ב' - ראיון עם דוברת נשות הכותל, גבי שירה פרוס בתאריך 22.7.14

שלום שירה, תודה רבה על הריאיון. קראנו הרבה על הארגון והיו דברים שבלבלו אותנו. לדוגמא, אתן אומרות במוצהר שהארגון הוקם כארגון של נשים אורתודוקסיות...

שירה: הארגון הוקם ביוזמת נשים אורתודוקסיות אבל התפילה הראשונה הייתה מעורבת. תמיד היינו מעורבות מכל הזרמים. זה היה באמת יוזמה, התפילה הראשונה הייתה יוזמה של נשים אורתודוקסיות שרצו להתפלל, זה היה בסוף הכנס הראשון הפמיניסטי פה בארץ, בירושלים הן רצו לעשות מניין תפילה של נשים. זה תלוי אם קוראים לזה מניין או לא... אז נגיד תפילת נשים. רצו דווקא לעשות את זה בבית מלון איפה שישנו ולא הסכימו לתת להם ספר תורה כי הם פחדו לאבד את התעודת כשרות שלהם. היה איום מהרבנות שאם ייתנו ספר תורה לנשים, ייקחו להם תעודת כשרות. אז הנשים אמרו, טוב, נצטרך ללכת למקום ציבורי, שלא יוכלו להגיד לנו לא. הכותל המערבי היה המקום שברור להם שזה מקום ציבורי... הם קיבלו ספר תורה מאיזו שהיא קהילה, הביאו שולחן משלהם ויאללה תפילה בכותל! שם היו מלא צעקות, וזה, מה פתאום נשים, ספר תורה... רב הכותל בזמנו, יהודה גץ ירד לראות מה המהומה ואמר שזה לא אסור מבחינת הלכה ושיתנו להן לסיים. זאת התפילה הפורמלית שהייתה שלמה, מאז לא יצא לנו ולא נתנו לנו לקרוא מספר תורה, ועל זה אנחנו עדיין נאבקות היום.

אז זה המוקד של המאבק היום, הקריאה בספר תורה?

שירה: כן. מכיוון שזכינו בבית משפט כבר לפני שנה וחצי, התפילה מותרת בעזרת נשים של הכותל. הרחבה העליונה, שזה לא עזרת נשים ולא עזרת גברים. זאת אמורה להיות עזרה לאומית. זה אמור להיות לא לתפילה, לפי החוק, אלא לטקסים לאומיים, ולא אמורה להיות שום הפרדה מגדרית, ושום עניין דתי, למרות שאנחנו יודעים שהיום זה לא מה שקורה.

גם ברחבה העליונה..

שירה: גם ברחבה העליונה אסור לנשים לנאום, לשיר. לא רואים בטקסים הלאומיים נשים, זה גם חלק מהמאבק שלנו היום. אם אתם רוצים לשמוע על המו"מ עם הממשלה, שכרגע זה באוויר אבל כן נכנסו למו"מ איתם וזה חלק מהדרישות שלנו, שהעזרה הרחבה, הרחבה העליונה, תחזור להיות רחבה לאומית באמת ולא דתית, זה חלק מהמו"מ. גם מזכיר הממשלה אומר שזה אמור להיות. אבל כל עוד שרב הכותל, שהוא היום הרב שמואל רבינוביץ (שלא אוהד נשות הכותל

במיוחד...), כל עוד שהוא זה שמנהל את כל אזור הכותל, הוא התנגד להשתתפות ומנהיגות העצמת נשים בטקסים.

אתן רוצות שהרחבה תחזר להיות מה שהייתה במקור, רחבה לאומית שלא יהיו בה טקסים דתיים?

שירה: לפי החוק, היא אף פעם לא הייתה עזרה דתית, הבעיה היא שמי שמנהל את הכותל זה הרב רבינוביץ שהוא בשני תפקידים. תפקיד אחד זה הממונה על מקומות קדושים והכותל המערבי והשני הוא יו"ר הקרן למורשת הכותל. בתפקיד הממונה, זה תפקיד שנתן על ידי ראש הממשלה והנשיא גם מעורב בהחלטה, וזה תפקיד לחיים כמו תפקידים רבניים, ומהכובע של הקרן למורשת הכותל זה מין גוף מאוד הזוי.. יש לנו בג"ץ בנושא שמחכה לבית משפט, יש לנו לפחות case pending בבג"ץ נגד הניגוד אינטרסים הזה והארגון. למה? כי זה ארגון שבהנהלה שלו לא יושב שום אישה, יש אישה אחת שהיא רו"ח שזה לא תפקיד מקבל החלטות, אין שם נשים, זה גברים לרוב חרדים מן הסתם, והם אחראים על כל מיני החלטות הזויות כמו איסור הכנסת כלבי נחייה. זה מין עמותה שמקבלת תקציב מדינה. Non-governmental-governmental. זה חלק מהבג"ץ שלנו שיש משהו לא תקין בניהול כספים, יש תכנון לבנות בניין מפלצתי ברחבת הכותל שייקח שליש מהרחבה.

איך קוראים לבג"ץ?

שירה: תמצאו את זה באתר שלנו, אנחנו אחד התובעים. זה נכתב על ידי מרכז דת ומדינה ויש הרבה משתתפים בתביעה הזאת, גם ארגונים אורתודוקסים וגם ארגונים לחופש דת ומדינה. זה חלק מהבעייתיות של הרב רבינוביץ בשני כובעי תפקיד, כל הכותל מתנהל כמו בית כנסת חרדי ולא כמו מקום ציבורי.

זה יעביר אותנו לשאלה הבאה, אתן התחלתן את המאבק שלכן כמאבק רוחני אישי?

שירה: כן, כתפילה.

וזה הפך למאבק של דת ומדינה, גוונים פמיניסטיים. בציבור יש תפיסה של ניגוד בין הדברים האלה, האם אתן רק רוצות להתפלל או לטלטל את הספינה ולשנות הכל?

שירה: זה התחיל גם כעניין פמיניסטי דתי. אם מסתכלים על זה במשקפיים מגדריות, השנה יש לנו הרבה ארגונים פמיניסטיים שיש להן 25 שנה. כמעט כל הארגונים הפמיניסטיים חוגגים השנה 25 שנה, וגם אנחנו. כי זה היה ממש ההתחלה של המהפך הפמיניסטי הישראלי.

דתי ולא דתי...

שירה: אישה לאישה בחיפה, והרבה ארגונים...אנחנו יודעות שגם הרבה מהתנועה שלנו הוקמו על ידי אותן נשים שרובן עלו לארץ אז, רובן בנות של עולים, הרבה מהתפיסות באו מארה"ב, אנגליה, כי זה היה אז בשנות השמונים. המהפך הגדול באנגליה ובארצות הברית היה קודם, בשנות השבעים, second wave של הפמיניזם זה משם. נכון שזה התחיל מתפילה, אבל אין שום דבר לא פוליטי בפמיניזם דתי. זה עניין פוליטי לכל דבר. The personal is political, זה משהו ענק שיצא מהגל השני של הפמיניזם שבא לידי ביטוי כאן. אם אני בתור אישה בדמוקרטיה לא יכולה להתפלל לפי רצוני אישית, יש פה מערכת שמדכאת אותי. אנחנו לא רואות את זה כניגוד אינטרסים אין שום ספק שבישיבות הנהלה שלנו אנחנו בוחנות איך התפילות שלנו, מה היה טוב, הפעילות ובמקביל גם במאבק איך אנחנו מקדמות את המאבק לשוויון, זה דבר אחד עם הרבה גוונים.

אם תשיגו את המטרה שלכן, האם נשות הכותל כארגון יחדל להתקיים או שהוא ימצא את המטרה הבאה במסגרת המאבק לקידום המעמד הנשי בעולם הדתי?

שירה: אני בחיים לא יכולה להגיד אבל באפריל 2013 חשבנו שהשגנו את כל המטרות, היינו בטוחות שנוכל להגיע חודש הבא עם ספר תורה, היו תכנונים והכל עד שהתברר שיש נוהל שנכתב ב-2010 על ידי הרב רבינוביץ ומאושר עי משרד המשפטים שזה סוג של מלכוד 22. הנוהל אומר שאסור לאף אחד, נשים כגברים, להכניס ספר תורה לכותל המערבי. למה? כי יש מאות ספרי תורה לשימוש הציבור בתוך הכותל עצמו. אחלה, אין בעיה. אז כשבאנו לתכנן את הראש חודש אחרי החלטת השופט משה סובל באפריל, ישבנו עם המשטרה לתכנן את הראש חודש, ואמרנו טוב אנחנו באים עם הספר תורה ואמרו לנו, אה לא. עורכי דין שלנו חיפשו את הנוהל הזה, והם הופיעו עם הנוהל הזה שאוסר הכנסת ספר תורה. אמרנו אין בעיה, ביקשנו אישור מרב הכותל אישור להשתמש באחד ממאות ספרי התורה לשימוש הציבור, שהתברר שמדובר בשימוש לציבור הגברים. אז בזמנו כשעוד היה לנו מין חלון שחשבנו שנגמר המאבק, די חשבנו שאנחנו לקראת סוף. קודם כל התפילות שלנו תמיד ימשיכו. יש נשים שבאות 25 שנה, כל חודש, ראש חודש זה זמן מסורתי של נשים, תפילה מאוד יפה, אין שום סיבה שזה לא ימשיך וגם התחלנו בקיום טקסי

בנות מצוה בעזרת נשים. שזה גם חוסר שוויון עצום שאפשר לשמוע מהמון נשים, בגילאים שלי, וגם 50-60 שאומרות שהן זוכרות את הבני מצווה של האחים, בנים של לעלות לתורה, ואז להסביר לבנות שלהן למה הן כלום. אני בספק אם נשות הכותל כארגון ייצא למאבקים אחרים במקומות אחרים כי זה... זה לא המטרה. אני חושבת שזה ייקח הרבה זמן עד שהחברה הישראלית ועד שהעולם החרדי ייתן לנשים להתפלל ולקרוא מהתורה בעזרת נשים גם אם זה יהיה מותר מחר. זה ייקח עוד זמן, שינוי חברתי לא נעשה ביום אחד. גם אם היה לנו את הזכויות, על נייר, וגם בתודעה החברתית, גם בקבלה החברתית. הרבה מזה נעשית בזמן האחרון החברה הישראלית התרגלה לראות נשים בטליתות בכותרות של העיתונות הישראלית, שזה גם לאט לאט מתרגלים ללוק הזה, של נשים מתפללות, גם כאלו עם כיסוי ראש שנראות דתיות, וגם כאלה עם טליתות וכיפה ותפילין, זה חלק מהשינוי בתודעה החברתית, שאומר אוקיי, זה אולי לא משהו שאני אעשה בעצמי, אבל זה רגיל זה נורמלי, זה קיים. זה גם חלק מהמטרות וזה ייקח זמן.

את נוגעת בהשפעה של יהדות אמריקאית, אנגלית, אוסטרלית...יש גם הרבה מאוד של הועד בינלאומי של נשות הכותל, מימון, תמיכה...

שירה: תמיכה.

איך זה כן מתקשר לחברה הישראלית, או לא? יש ניסיון של לשלב נשים מרקע צברי לחלוטין או שזו לא מטרה מיוחדת?

שירה: יש מעט מאוד צברים אמתיים... רובנו באים מאיפה שהוא, אני משלמת מיסים 10 שנים זה לא מספיק? מתי זה יהיה מספיק? יש מוניטין סביב נשות הכותל שאנחנו נתפסות כאמריקאיות משוגעות שבאות לשנות את החברה הישראלית. מה שעשינו לפני 15 שנה היה רדיקלי, היום זה ממש לא, אנחנו רואות את ההשפעות ואת הדמויות של המאבק בעולם הדתי-לאומי היום בישראל, עוד מעט אני מבטיחה לכם שכמו שבארצות הברית הרבות הראשונות האורתודוקסיות שקיבלו הסכמה רבנית, יש קבוצה כזאת שתעלה להסמכה בארץ בשנים הקרובות, גם זה יקרה. אולי קצת הקדמנו את זמננו בחברה הישראלית אבל אין לי ספק שזה רלוונטי, עובדה שבשנתיים האחרונות זה ממש נכנס לתקשורת הישראלית. נכון שיש גם אלמנטים סקסיים של נשים נאזקות על ידי משטרה, בכל זאת זה נכנס, זה רלוונטי. מבחינת ההרכב של האוכלוסייה של נשות הכותל אנחנו באמת רואות הרבה יותר נשים קבועות. יש 100 קבועות ומעל, תיירות שמצטרפות מכל העולם כל חודש. מתוך ה-100 אני לא יודעת להגיד לך אחוזים של צברים ולא צברים, הנהלה נהיית הרבה יותר ישראלית, דיבור בעברית בינינו והרבה נוסח ישראלי

של התפילה. היה בזה השקעה אסטרטגית, אנחנו רצינו שיהיה לנו טעם יותר ישראלי, פחות 'חוצניקי' והשקענו בזה המון ואני חושבת שזה הצליח. יש קבוצות של בתי ספר שמצטרפות אלינו מכל הארץ, יש לנו הרצאות לכל הגילאים, בעברית, היינו ביישובים ובקיבוצים וזה מאוד מרגש לדעתי אנחנו מצליחות להיכנס לתודעה הישראלית. גם ישראל נהיתה פתאום מוכנה לזה. גם כל הפגנות של המחאה החברתית, השתנו דברים בחברה הישראלית. ההבנה שאנחנו מהשטח, יכולים מהשטח לשנות את השלטון ולהשפיע, נהיתה יותר חזקה. תקופה מאוד ארוכה של אדישות ומבחינת הכותל הישראלים בהחלט מזמן ויתרו עליו. ופה זה ההבדל. בחו"ל הכותל נשאר סמל חשוב לזהות היהודית בחו"ל, הרבה פחות בארץ. אנחנו מנסות להחזיר את התחושה של השייכות ושל להחזיר את ההרגשה של זה סמל גם שלנו.

תספרי לנו על התמונה המפורסמת של רובינגר.

שירה: יש לנו הרבה תמיכה מהצנחנים של 67', יש להם ארגון מאוד פעיל יחד, וכעצמאיים הרבה מהם השתתפו קראו לנו ה"משחררות הכותל החדשות" וגם אנחנו תומכות במאבקים שלהם. הרב רבינוביץ אוסר על ... הם רצו להעלות שלט קבוע יפה שיזכיר את הצנחנים שנפלו על שחרור הכותל, ורב הכותל לא מסכים להזכיר את המאבק הזה אבל מה? יש חדש! בכניסה לכותל מזוזה בגודל עצום ושלט של מי התרומה... וזה מותר. ומי ששחרר לנו את הכותל ב-67' אסור. זה אותו מאבק על המקום הציבורי, זה לא בית כנסת חרדי. האדישות הישראלית, ויתרו על הכותל ב-67 נתנו את המפתחות למשרד הדתות, לידיים חרדיות ומאז זה יושב שם.

הזכרת שני דברים, א- את ההשפעה שלכם ב-25 שנים שעבדתן בקרב החברה הישראלית. ב- גם החברה השתנתה. האם העלייה שלכן לכותרות בחמש שנים אחרונות נזקף לזכות המאבק שלכן או השינוי בחברה, או שניהם?

שירה: זה גם וגם, זה שניהם. אסטרטגיה מאוד ברורה להרחיב את התודעה בחברה הישראלית, מדובר באקטיביזם. אם אנחנו יכולים לצרוח ולרוץ ולתלות שלטים אבל אם אין אסטרטגיה ברורה למאבקים שלנו, מטרות שהם לא רק... גם אם ניקח את ההפגנה של אתמול בלילה אני ראיתי שלטים של ישראלים וערבים לא רוצים להיות אויבים... גם של מרץ... שלום עכשיו? מי הם עכשיו? והם ביטלו השתתפות... מבחוץ ההפגנה לא ברורה בכלל... מטרת על של שלום... אבל מה המטרה? הפסקת אש? מה? (הערה- הריאיון נערך בעיצומו של מבצע צוק איתן- המחברים). באקטיביזם אנחנו הכי חזקים כשיש לנו אסטרטגיות ברורות, וזה חלק מהחוזק של נשות הכותל, ובאסטרטגיות שמשתנות עם הזמן. אנחנו לפני כמה שנים החלטנו להרחיב את הנוכחות שלנו

בחברה הישראלית וגם הדתית, לפתח מנהיגות בתוך הקבוצות האלה. אם כבר מנהיגות, למצוא מנהיגות שמעוניינות להכניס אותה, שליחות ציבור שיהיו יותר ישראליות ומבטא... אין לי ספק שזה אסטרטגיה שקבענו והלכנו עליה חזק

את יכולה לתת עוד דוגמא לאסטרטגיה כזו?

שירה: לקחנו דוברת ישראלית. אני נמצאת בנשות הכותל המון שנים, ואני עליתי לארץ לפני 10 שנים העברית שלי לא נוראית, אבל אני לא צברית, אני לא אהיה מומחית ולא אעבור מסך עם עיתונאים ישראלים וזו תרבות אחרת ואני מקבלת את זה. לכן לקחנו דוברת שהיא מומחית למאבקים חברתיים, ותקשורת ישראלית. היא אשת מקצוע מדהימה, אבל חלק מהיתרון שזה אנחנו עובדות ביחד והיא עוברת מסך, הקשר הבינאישי שלה עם עיתונאים זה משהו שאני לא הייתי יכולה להשיג. היה לנו מאוד ברור מה המטרות שם בתפקיד הזה. אם היינו לוקחות מישהי אחרת, לא היינו מקבלות את ההצלחות הרבות בתקשורת הישראלית בשנים האחרונות. אני חושבת שזה לא היה יכול לקרות לפני 10 שנים, יש שינוי תודעתי בחברה הישראלית, זה לא קוטגי. מדברים על מחירים של קוטגי אבל זה לא קוטגי זה הבנה שיש הבדל בין הרצון של החברה, והמנהיגות, והסדרי עדיפויות של המנהיגות. דוגמא ממש טובה, אולי יותר מהמחאה החברתית, שזה היה יכול להיות יותר מוצלח. עם אסטרטגיות ברורות אפשר לדבר על המאבק בהדרת נשים. נשות הכותל זה הסבתות של המאבק בהדרת נשים, אלא מה? החברה לא הייתה בשלה לזה לפני 25 שנה. אפשר לחשוב למה אבל מה שבטוח זה שהדרת נשים נהייתה ועלתה לסדר העדיפויות והחברה לא מוכנה להמשיך לשתף פעולה עם הכפייה הדתית, כפיה חרדית במקומות הציבוריים שלנו. הכפייה בהחלט עולה, אין ויכוח על זה, אולי הגענו לשלב של די או אולי הבנו שאנחנו יכולים לשנות דברים בידיים שלנו. זה לוקח אישה אחת שגרה בבית שמש ונמאס לה והיא הזמינה מצלמה ללוות את הבת שלה בדרך לבית הספר, ואז הבנו אלוהים ישמור מה הולך שם. זה לוקח אנשים אמיצים. כל אחת בפרטי והבשלות של החברה ונשות הכותל הייתה לאורך כל השנים, הארגון תמיד פעל.

העלנו השערה, במאבק שלכם מעורבים גם העלייה של פמיניזם בשנים האחרונים, החברה יותר פמיניסטית, גם יש יותר הקצנה דתית, יש שינוי אסטרטגיית שלכם. הופתענו לגלות שהארגון קיים 25 שנה. שמענו עליו רק בשנים האחרונות

שירה: גם ארגונית עברנו שינויים, לפני שמונה שנים לקחנו מנכ"ל, שלפני זה אף פעם לא היה מנכ"ל בתשלום, אחרי זה לקחו אותי שזה היה רשתות חברתיות בהתחלה אני עושה הכל מהכל

יחד עם המנכ"ל.. בעיקר רשתות חברתיות, אם נשים את כל הניוזלטר, פייסבוק, טוויטר נגיע ל- 30,000-40,000 איש בעולם. לפעמים אני רואה כזה פספוס בתנועות מסוימות להשתמש ברשתות חברתיות בצורה טובה והגיונית, הן באמת יכולות להביא לשינוי. זה לא סתם לשלוח צ'ק או להוסיף חתימה זאת במאת פעילות, השימוש בתמיכה הזאתי איך להשתמש בקול שלהן, מה להגיד ואיך להגיד. אם זה לדבר עם התורמות הכי גדולות, יש לנו קשר למנהיגות בעולם. לא סתם ברברה סטרייסנד בחרה לדבר אלינו, זה היה לובי חזק שהגיע אלינו. לאה שוסטרמן שהיא אחת התורמות הגדולות רצתה להגיע לנשות הכותל לפני שנתיים, התקשרו אליה ממשד רוח"מ ושאלו אותה: במקום לבוא לנשות הכותל אולי את רוצה לבוא לאכול ארוחת בוקר עם ביבי ושרה מחר? היא התקשרה למנהיגות שלנו ושאלה מה כדאי לה להגיד. אמרנו לה יופי, השעה וחצי שיכלת להשקיע בנו, תלכי לשם ותדברי שעה וחצי על נשות הכותל תגידי כמה זה בושה, כמה הכסף שלך לא.. זה עוד הרבה כמוה.. התמיכה של דן שפירו ואשתו, שהוא שגריר, היה באחת התפילות הראשונות ש לנשות הכותל, היא פעילה פמיניסטית וכל מיני אנשי מפתח ולדעת איך לעבוד איתם ואיך להשתמש בהם וגם חשוב מה לדעת ואיך לארגן את ה-grassroots, יש לנו קבוצות בכל ארה"ב אנגליה, דוברות בכל מקום שילכו לדבר עם כל מי שרוצה לשמוע, יש לנו מערך של תפילות חודשיות בתמיכת נשות הכותל, סולידריות שהגיעו לחודשים האלימים למאות 500 בפלורידה בניו יורק, שמתפללים בסולידריות עם נשות הכותל וזה מדבר. התקשורת הבינלאומית נגיד לדוגמא, הבוקר של הכתבה הכי גדולה שלנו בניו יורק טיימס ביבי אמר לנתן שרנסקי לקחת על עצמו בלה בלה...עזבו אם היה לזה השפעה, אולי היה.. למדנו שביבי קורא את הניו יורק טיימס! לא עם YNET..אני בטוחה שהוא גם קורא כאן, אבל למה הוא הגיב? כי זה אכפת לליליאן שוסטרמן, כי לוחצים על דן שפירו..ממש ככה..

יש על זה ביקורת בארץ שזה להוציא את הכביסה השחורה של ישראל בחוצות

שירה: תמיד היה ויכוח כזה בנשות הכותל האם זה לא אנטי ישראלי לעשות את זה. אנחנו מאמינות שאסור לנו ואסור ליהדות שתומכת בישראל לשתוק בדברים שאכפת מהם. מה שמצאנו פה, ואני חושבת שזה עוד משהו חדשני שנשות הכותל תרם לצינות המחודשת, המודרנית, ואני יודעת שזה נשמע כמו הגזמה אבל אני מאמינה שיש הרבה מאבקים שניסו לגרום ליהדות תפוצות להביע דעה ובד"כ היא נמנעת, שקטה לא רוצה לדבר נגד ישראל, לא רוצה לכבס את הכביסה השחורה ברבים, ולדבר רע על ישראל אבל בנשות הכותל אנחנו עזרנו להם למצוא את הקול איפה שהן יכולות להגיד "אנחנו אוהבות את ישראל, אבל זה חייב להשתנות". כדי באמת לאהוב צריך להכיר את כל מה שלא בסדר, מה שלא תקין, צריך לזהות ולהכיר ועדיין לאהוב, זאת באמת

אהבה. זאת אהבת ישראל שהצלחנו ליצור. אין שום ספק שנשות הכותל מסיימות תפילה בשירת התקווה תפילה עם דגל ישראל ביום העצמאות ואנחנו ציונות, אם כי כל אחת והציונות שלה אף אחד לא יודע להגדיר איך היא ומה היא. ניסו במיוחד מהימין לתקוף אותנו שאנחנו ארגון שמאל שמפעיל שמאלניות שרוצות להרוס את הדימוי של מדינת ישראל אבל ההפך הוא הנכון. תיירים מכל העולם מגיעים לכותל המערבי ואומרים לכם אסור לכם ככה, תתלבשו ככה... זה מרחיק יהודים, זה מרחיק תיירים שאומרים להם איך להתנהג זה לא נעים, לא מקרב. פעם תפסו אותי אומרים שנשות הכותל זה ארגון קירוב לבבות, מקרב את העם היהודי. בתפילות שלנו אנשים אומרים שמרגישים חיבור למדינת ישראל, קיבלו אותם איך שהם, אנחנו נותנים לכולם סידור, בואו תצטרפו, זה מותר רק לנשים, יש לנו גברים שרוצים לשמוע ולהשתתף מהצד אבל מה שאנחנו עושות יותר מקרב, מאפשר ומעצים מאשר כל העם החרדי ביחד.

הימין והשמאל. אמרת שהיית בהפגנה אתמול?

שירה: לא הייתי. הימין הדתי על גבול החרדי נורא אוהב להפחיד עם מילות מפתח "אנטי ציוני", כי זה מאוד מרתיע היהודים בחו"ל, כי זה לא לאהוב את ישראל. איך עושים את זה? אני עבדתי פעם בארגון עם פלסטינים, היו"ר שלנו יש לה קשר לארגונים א' ב' ג', וגם לסגנית... שהם בהחלט ארגוני שלום.. לא רק, אבל זה מה שהחליטו להצביע, זה פרופגנדה.

זו אסטרטגיה למתג אתכם כשמאל כדי לפגוע בכם?

שירה: זה התארגנויות קטנות שהתנגדו אלינו, ברגע שזה לא עבד לא שמענו מהמתנגדות. לא יודעת אם נגמר להם התקציב או מה, אבל לא שמענו התנגדויות ציבוריות מאז שהבינו שזה לא נכון וזה לא יעבוד. נשות הכותל אף פעם לא לקח צעד פוליטי שלא קשור להדרת נשים. אין שום נטייה שמאלה, ימינה. ביקשו מאתנו לצאת עם אמירה שקשורה למזרח ירושלים, לא! אנחנו חושבות שהכותל הוא מקום לאומי אבל הנושא הוא הדרת נשים ואנחנו לא נכנסים לתחומים אחרים

המיתוג הוא של קבוצה מסוימת?

שירה: עובדה שלא היה לזה שום בסיס ולא נכנס לתקשורת לגיטימית.

מי היו הקבוצות המאורגנות?

שירה: הייתה קבוצה של נשים חרדיות "נשים למען הכותל", סגן ראש העיר של ירושלים..(שוכחת את שמו..). ארגון שנוהל על ידי נשים חרדיות. פינדרוס היה חבר מועצת עיר! הוא חרדי וזה היה בזמן של הבחירות בעירייה, היו עוד כמה שהיו משתמשים בבנות אולפנה להביא אותן בראש חודש, הן כבר לא באות לא שומעים אותן. זה היה בעיקר לפני הבחירות בירושלים, גם עניין פוליטי מעניין ואז זה ירד, בשיתוף עם ארבעה-חמישה רבנים חרדיים גדולים בירושלים. מתישהו הם הבינו שזה יח"צ גרועים ביותר לחרדים.

מההתרשמות שלנו, בתפילת ראש חודש שלכן, לא הייתה התנגדות גדולה אליכן. כמו שאת אומרת אנשים התרגלו אליכם. אם הייתה התנגדות, הייתה התנגדות של נשים, זה הפתיע אותי. מה את חושבת על זה?

שירה: יש לנו חצי שנה שקטה בלי הרבה התנגדות, כיף לנו מאוד בתפילות שלנו. הנשים שמתנגדות, זו התפיסת עולם שלהן- שנשים צריכות להיות שקטות, גברים הם במרכז, התפקיד שלנו זה לשרת את הקדושה של הנשים ולהתפלל בשקט. זה בסדר גמור אם זו התפיסת עולם שלהן, סבבה אבל...בחצי שנה האחרונה יש קבוצה של מין גילאי ישיבה... שנת שירות לאומית, יש בנים בעזרת גברים ונערות בעזרת נשים, לפני המאבק שלנו זה היה להן אסור. אבל עכשיו מותר להן. היו כמה פעמים שהן עשו תפילה בסוף הרחבה, עם מחיצה, בנוכחות משטרה. הן מאחורה.

הרבה חבר'ה לא ידעו אם יש פה ניסיון לגבור עליכן.

שירה: זה בסדר גמור. הכותל הוא מקום פתוח. הנשים משתתפות בכל הקול- שרות, רוקדות בלי שום הפרעה. האורתודוקסיות מגיבה לקול אישה ואומרת "אם אני ביום יום שלי יכול לשלוט ביצר המין אז גם בתפילה אני יכול". קול אישה לא רלוונטית בכלל אם הגבר לוקח על עצמו לשלוט ביצר המיני, זה מה שההלכה אומרת, ככה עובדת גם מניינים משותפים, גם בבאר שבע אני מתפללת פה במניין משותף. יש מחיצה מסורתית, בקטנה, ללוק, אני לא אוהבת את זה ויושבת עם בן זוגי מאחורה וזה לא מפריע לאף אחד. בנות שחוזרות מהטיול מפולין עם דגלי ישראל ונכנסות לעזרת נשים ורוקדות ומתפללות בקול רם. אם תשאלי אותן אם הן בעד נשות הכותל הן יגידו לך אולי: "לא, הן מופרעות". אין לנו רוב תמיכה בישראל, יש לנו לפי הסקרים משהו כמו חצי, זה לא רוב דעת קהל. זה סקר של המכון לדמוקרטיה והיה עוד משהו מאז לדעתי, אבל אין לנו רוב זה בסדר גם, אנחנו מחפשות שוויון לא רוב, זה יהיה מצוין אבל. מה שהן לא יודעות שבזכות המאבק שלנו הן רוקדות בעזרת נשים, אני ראיתי את זה בעיניים שלנו, המשטרה הייתה

מצלמת אותנו כאילו אנחנו גונבים ספר תורה או משהו כזה.. כאילו אנחנו פורעות חוק אולי הן כן מבינות.. השאיפה היא שיום אחד לא יידעו שהיה חוסר שוויון.

איך את מסבירה את זה שהאוטומט של בחורות כאלה שחוזרות מפולין הוא לצאת נגדכן?

שירה: זה חלק מהמוניטין שהיה לנו והלך והשתנה אני בטוחה שנשארה באיזושהי מידה, זה גם אנחנו מצליחות להכניס את התמונות לתודעת הציבור של נשים בטלית אבל שינוי לא לוקח כ"כ מהר. זה נראה אחר, בגדי גבר, התנהגות גברית, הם לא מבינים. החברה הישראלית היא החברה די שמרנית, האיסור של תפילת נשות הכותל זה לא לפי ההלכה. זה לא קשור להלכה. אין רב שהיה בא ואומר שזה נגד ההלכה. זה לא נכון. זה נגד הנורמות המגדריות החרדיות. הרבה מהחברה מתנהלות לפי הנורמות של החרדים, אמנם אישה נוהגת ואחראית בתוך הבית שלה אבל מחוץ לבית אני חושבת שעדיין חסר לנו ויש לנו הרבה התקדמות לעשות מבחינת ההגדרות מגדריות gender roles וזה מה שאני חושבת, זה יותר קשור לנורמות מגדריות בישראל מאשר כל דבר אחר, זו אותה שמרנות נגד הומואים ולסביות, זה לא ממש קשור לסקס וזהות מינית אלא לראות כמה נוח לי לראות שני גברים מתנשקים, גבר שהוא לא מספיק גברי או אישה לא מספיק נשית, זה מבלבל אותי קשה לי. אני לא חושבת שזה באמת קשור לדת, יותר תחושת איכסה אם אני מדברת על הנערות.

אני אשמח שנחזור לאפריל 2013 היה את בג"ץ סובל.

שירה: זה לא היה בג"ץ זה היה החלטת בית משפט מחוזי. בוא נעשה סדר. אחרי שנה או יותר של מעצרים (2012-2013)..והרבה קריעה גדולה ביהדות חו"ל ומעצרים של נשים לבושות טליתות בכותל וכל התקשורת סביב נשות הכותל. במעצר האחרון של 5 נשים בכותל, בתפילות של נשות הכותל, לקחו אותנו לבית משפט סוף סוף. לפני זה הם פשוט עצרו, החזיקו...

לאורך כל העשרים וחמש שנה היו מעצרים וזה פשוט לא הגיע לבית משפט?

שירה: בקושי הגיע לבית משפט. וכשזה הגיע לבית משפט היו....

היו עיכובים אבל זה פשוט לא הגיע לבית משפט וזה לא עלה לכותרות כמו עכשיו?

שירה: לא, זה היה גם בכותרות העיכובים אבל זה לא עלה מול שופט, ככה שזה פשוט המשיך במין פרשנות על ידי היועץ המשפטי לממשלה והרב רבינוביץ והמשטרה. זה הפירוש שלהם לבג"ץ מ-2003. שזה היה בג"ץ מאוד לא ברור, מה מותר ומה אסור ועל פי איזה תנאים. זה גם היה בג"ץ

מאוד מחולק, 514 כזה. כשהביאו אותנו לבית משפט בירושלים, קודם הבית משפט הראשון, הייתה לנו שופטת, שרון בבלי, והמשטרה אמרה שהם (נשות הכותל) הפריעו לשלום הציבור והשופטת אומרת איך בדיוק. והם אמרו הנה יש לנו וידאו, צילמו אותנו בווידאו, אני אומרת לך הם מצלמים ככה קרוב שנים, יש להם מלא! כאילו, היום אני צוחקת עם המפקד האזורי אני צוחקת איתו שהוא יכול לעשות לי Modeling real לקריירה השנייה שלי כי יש לו שעות פשוט של... מאות שעות. והם אמרו אנחנו נראה לך כבוד השופטת אנחנו נראה לך. אז היא מסתכלת בווידאו והיא אומרת מה שאני רואה כאן זה נשים מתפללות ואנשים שמפריעים להם ואתם עוצרים את הנשים שמתפללות ולא עוצרים את האנשים..(שמפריעים להם), כי היה כבר התנגדות, היו גברים שצועקים וזורקים דברים ושריקות ומה שלא... והיא אמרה שלהאשים את הנשים שמתפללות עם טלית בהפרעת הסדר הציבורי של אנשים שצועקים בכותל ומקללים בכותל זה כמו להאשים אישה שנאנסת על התקיפה שלה. במקום להאשים את הגבר.

זה מה שהיא אמרה?

שירה: זה מה שהשופטת אמרה. היא אמרה אני משחררת את הנשים האלו ללא תנאים ואני אומרת שאין סיבה לעצור שוב פעם נשים בכותל על דבר כזה. אחלה. הם אמרו "אהה, השופטת אישה, פמיניסטית בטח, בצד שלהם, נערער". המשטרה מערערת למחוזי. אנחנו מגיעים לשופט משה סובל שהוא דתי חובש כיפה, ובהחלטה שלו הוא אמר שהוא תומך בהחלטת שרון בבלי, אבל עוד יותר מזה. הוא לקח על עצמו לפרש, ללמוד ולפרש את הבג"ץ מ-2003 מחדש.

זה ב-2013? סובל?

שירה: אפשר לקרוא את הסיכום באתר שלנו גם, אבל מה שרשום בעצם זה שב-2003 הבג"ץ קבע למדינה שהיא צריכה לבנות בקשת רובינסון, שזה מרכז דיווידסון, המקום ליד ומתחת לעזרת נשים, היא צריכה לבנות שם אזור מוכשר לתפילה לכל דבר. מה שלא נעשה- לא תוך הזמן ולא עד עכשיו. היה להם איזה שנה או משהו. זה לא נעשה, יש שם אזור קיים אבל הוא לא מוכשר לתפילה לפי החוק ולפי מה שבג"ץ קבע ולא לפי הדעה של סובל. זה לא מוכשר לתפילה, זה לא נחשב שוויוני, מה עוד שינשות הכותל' זה תפילה של נשים ומשה סובל אומר שהכוונה לדעתו, כן? זה פירוש משפטי שלו כשופט, שהכוונה של הבג"ץ ב-2013 של ההחלטה היה שהפירוש של מנהג המקום יהיה כמה שיותר פלורליסטי ומקבל, ושהתפילה של נשות הכותל לא מפריעה לשלום הציבור, לא מפריעה בסדר הציבורי, זו תפילה לכל דבר כולל כל הנהגים שלנו, שזה כולל ספר תורה ברמת העיקרון. זו ההחלטה. מאז אנחנו מתפללות באמת עם הגנה שלמה של המשטרה,

שזה היה חלק מההבדל כן? במקום שהמטרה תעצור אותנו, היא מיד הפכה להגן עלינו. בהפגנות נגדנו בראש חודש מיד אחרי זה נפצעו כמה שוטרים בהתנגדות אלימה של החרדים. ואז גילינו שבעצם הספר תורה עדיין אין לנו, לא מותר לנו להכניס או להשתמש, זה מין CATCH 22, אנחנו מתפללות בלי ספר תורה. אין לנו דרך להשיג ולהכניס ספר תורה לעזרת נשים. זה מלכוד שאנחנו עכשיו בבניית אסטרטגיה איך לשבור אותו. אז זה מבחינת ההחלטה. בזה נגמרה החלטת משפט. מאז עלה ההצעה מראש הממשלה שנתן את הכבוד...

מתווה שרנסקי?

שירה: קודם הוא ביקש משרנסקי אבל זה היה עוד לפני החלטת סובל. הוא ביקש משרנסקי לעשות סקר בין כל הגורמים ולהבין מה בדיוק, מי רוצה ומה, ומה אפשר להציע. שרנסקי הציע פשרה שלא אפשרית לבצע. שלא ריאלית.

מה הוא הציע?

שירה: הוא הציע לבנות עזרה שלישית באותו גובה. זה בלתי אפשרי, זה לא... פיזית זה לא אפשרי. למה? כי גשר המוגרבים אסור להעביר אותו, אסור להיזז אותו, זה יתחיל מלחמת עולם שלישית, אף אחד לא יסכים לזה. זו רק אחת מהסיבות. גם כן, זו הייתה הצעה אבל לא היו לזה באמת צעדים תומכים. משם זה עבר על בסיס החלום של שרנסקי, זה הועבר לידי מזכיר הממשלה אביחי מנדלבליט שהציע שנשב למשא ומתן. החלטנו להיכנס למשא ומתן בקואליציה עם התנועה המסורתית והתנועה הרפורמית עם התמיכה של התנועות העולמיות שלהן, ומה שלא הבנו שבעצם מי שיושב בצד השני של המשא ומתן זה לא הממשלה, הממשלה באמצע ורבינוביץ בצד השני. אנחנו עכשיו במשא ומתן על זה. זה משא ומתן גם על עקרונות, הצגנו תנאים שלפי התנאים האלו אנחנו נכנסים למשא ומתן, שהתנאי הראשוני להיכנס למשא ומתן היה בעצם שעד שלא בנו את האזור השלישי הזה, החלומי...

בקשת רובינסון?

שירה: עוד לא ידענו איפה ומה, עד שאין אזור שלישי מוכשר לתפילה לפי בית משפט ו-The last brick is in place וראינו בעיניים שלנו והסכמנו שזה בסדר, אנחנו ממשיכות להתפלל כרגיל ולנהל את המאבק שלנו בעזרת נשים. למה? כי זה לא הפעם הראשונה שלנו בסבבים האלו, זו לא פעם ראשונה שלנו. אנחנו לא נולדנו אתמול. אנחנו מכירים את מדינת ישראל עם כל האהבה שלנו, שהיא בירוקרטיה שבלתי אפשרי כמעט לשינויים בתוך הממסדים הקיימים. שיש כל מיני,

שיש תמיד כל מיני דברים, אם זה, מה אני אומרת מהתחלה- אם זה נפילת תקציב או המלחמה הבאה. באמת שזה מה שאני אומרת כבר שנה. נכון נכנסנו למשא ומתן אבל אני יודעת בוודאות שתהיה נפילת ממשלה, שתהיה נפילת תקציב, נפילת מלחמה והכל ייפול. אז אנחנו נמצאים שם, שיש תוכניות, מחשבות, עבודה עם אדריכלים ומומחים ומזכיר הממשלה וגורמים ממשלתיים ודיבורים על תקציבים וזה... אבל עד שזה ייקרה, אני לא יודעת אם זה ייקרה. אנחנו לא יכולים לנוח ולהגיד יאללה השגנו עתידית משהו. אני כן מאמינה שאם נבנה עזרה שלישית כמו שצריך שהיא באמת, מה זה עזרה שלישית? זה לא מה שיש עכשיו, זה כניסה אחת לכותל עם שלוש, עם החלטה של איפה להיכנס ומה יהיה. החלטה אמיתית עם נראות שווה בין כל העזרות, תקציבים שווים. כי הרי אם יהיה לנו עזרה שמאפשרת תפילת נשים נפרדת. אם אין לנו תקציב חינוך אז ילדים, תלמידים חילוניים מרעננה ימשיכו לבוא לכותל והבנים ייכנסו ויעשו כסף ויראו ספרי תורה והנשים, והבנות ימשיכו לראות שהן פחות חשובות. שהן פחות מ... אלא אם כן הם יכנסו לעזרה השלישית מה שהיה אסור אם אין לנו תקציבים מהחינוך. אז אנחנו מנסות להסתכל בכל צד איך נגיד... אם לא יהיה לנו תקציב מפרסום ושיווק אז יהיה לנו בעצם איסור לפרסם את העזרה שלנו כ-הכותל. אז מה עשינו בזה? אז צריך להיות מאוד מאוד זהירים זה משא ומתן מאוד מסובך. אנחנו עדיין בתוכו, אבל אני לא יודעת לאן זה מוביל.

אנחנו הבנו שהייתה איזו שהיא הצעת פשרה שהתקבלה על ידי הארגון וזה גרם לאיזה שהוא קרע בתוך הארגון.

שירה: זה היה ההחלטה להיכנס למשא ומתן. זה ההחלטה להיכנס למשא ומתן.

שהמשא ומתן מדבר על רחבה שלישית?

זה ברמת התיאוריה שאם ומתי שייבנה לפי התנאים שלנו, אנחנו נעבור מעזרת נשים לעזרה שלישית והתנאים בעזרת נשים מבחינת החופש להתפלל עם טלית, תורה, תפילין וחולי הם בסימן שאלה. ועל זה היה באמת מחלוקת בתוך הארגון... אמנם קטנה ולא...

כן? קראנו איפה שהוא שנשות כולן למשל פרשו בעקבות זה...

שירה: נשות קולך אף פעם לא היו כאלה פעילות. כיוון שאנחנו באמת ארגון רב זרמים וחלקן מתפללות איתנו ותומכות בנו אבל חלקן גם לא...

אז זו לא פרישה דרמטית?

שירה: זו הייתה מחלוקת ונשארה מחלוקת כואבת. יש כמה מנהיגות שלנו שבאמת פרשו. לא הייתי אומרת ש... כי קולך לדוגמה עדיין עובדת איתנו. חלק מהפעילות והתומכות של קולך עדיין בהנהלה שלנו. הן רוצות להישאר בעזרת נשים. זכותן. השאלה אם- המאבק- אם תהיה עזרה שוויונית ששווה בתקציבים, בתנאים וכולי וכולי. השאלה אם המאבק על עזרת נשים זה המאבק של נשות הכותל. האם אנחנו נאבקות על שוויון בכותל המערבי, או על המקום שלנו בעזרת נשים. זו השאלה. כל עוד יש רק עזרת נשים לנשים, ברור שהמאבק שלנו בעזרת נשים. אבל אם תהיה מציאות אחרת אני מאמינה שאם תהיה עזרה שלישית כמו שתיארתי לכם, שהיא יפה, שהיא בנויה כמו שצריך, שנקייה, שהיא מקרבת ומארחת ומכניסה ושמנוהלת על ידי גוף רב זרמי ופלורליסטי באמת עם כל התקציבים שאמרתי לכם, אני מאמינה שתוך עשר שנים עזרות הנשים והגברים לא יהיו רלוונטיים בכלל. אני חושבת שיש כאן הזדמנות, ואני באמת מאמינה, שיש כאן הזדמנות לשנות את הכותל. לשנות את האזור. הרי האזור הזה סך הכל, עם כל הכבוד, מה שקדוש במקום הזה לא העזרת נשים, עזרת גברים. זה מ-67, זה לא מימי הביניים. זה מ-67, ומי בנה אותו? מי בנה את החוקים שאנשים כל כך קרובים אליהם ולא יכולים להיפרד? החרדים! אני בחיים לא נתתי לחרדים לקבוע לי את הגבולות בחיים אז בטח שאני לא אתחיל בכותל. זו התפיסה של נשות הכותל. אנחנו מאמינות שאם זה יתאפשר מבחינת הממשלה ומבחינת הפשרות וזה, אם זה יתאפשר, אנחנו נוכל לבנות בידיים שלנו כותל הרבה יותר מוצלח, מקרב, נעים, נקי, מסודר.. כי הרי בינינו, הכותל, העזרת נשים של הכותל, העזרת גברים- זה לא מקום מהמם. זה לא מקום נקי ומקרב ויפה. לא שומרים אותו כמו שצריך. אוכלים שם, זורקים זבל שם, אנשים צועקים, אנשים זה... אפשר לנהל אותו הרבה יותר יפה. מי שמתנגדת לעצם המשא ומתן, הן מתנגדות למשא ומתן. הן מתנגדות לכל דיבור שימצא פתרון שהוא לא פתרון חד צדדי. שהוא לא פתרון שאנחנו זכינו והם לא. הן טוענות שזו כניעה לאלימות של החרדים. זה ממש לא. אנחנו נכנסנו למשא ומתן אחרי שנגמר כבר האלימות של החרדים. ואנחנו רואים דווקא הפך, שהשיתוף פעולה עם הממשלה גם מאפשר לנו הרבה יותר שליטה על השקט במקום.

המתנגדות הן מיעוט מבוטל או..?

בתוך הארגון? קטן מאוד, קטן מאוד. וגם- זכותן! אבל נשות הכותל זה ארגון שלקח החלטת רוב, וממש רוב- שתי מתנגדות. והרוב הלך עם ההחלטה הזאת. וגם, אני חושבת שכל ההתנגדות הזאת הקדימה את עצמה. אני חושבת שאם הם היו מחכים ורואים ונשארים בדיבור איתנו הם במקום לעשות מעצמן אויבות של נשות הכותל, הן היו נשארות איתנו גם בסוג של משא ומתן. הן יכלו להתנגד ולהגיד לנו שאנחנו מתנגדות למשא ומתן אבל כל עוד שאנחנו עדיין ממשיכות להתפלל

בעזרת נשים, ממשיכות להיאבק על הספר תורה... דבר ראשון שנכנסנו למשרד ראש הממשלה לשבת עם מזכיר הממשלה, דבר ראשון שאמרנו היה שאנחנו רוצות ספר תורה. למה? כי אנחנו נכנסנו למשא ומתן הזה וכל עוד שיש את המשא ומתן אנחנו רוצות ספר תורה להתפלל ממנו.

קיבלתן?

שירה: לא, לא קיבלנו מן הסתם. אבל בסדר, אנחנו נמשיך. אנחנו ממשיכות במאבק. שלא תחשבו לרגע שאנחנו מפסיקות את המאבק שלנו והם יודעים את זה.

אז שירה, מאז 2013, אתן במשא ומתן וכרגע יש שקט, אין אלימות, יש משא ומתן ועוד לא ברור לאן זה הולך. ומאז הבג"ץ ב-2003 עד 2013, אני מנסה להבין, היו מעצרים? היו הפרעות?

כן, היה איזו שהיא מחלוקת על פירוש הבג"ץ מ-2003. מסתבר שמתי שהוא, 2005- משהו כזה, ישבו לפרש עוד פעם את הבג"ץ. מי היה בתוך החדר? גורמי משטרה, היועץ המשפטי לממשלה, הרב רבינוביץ', בלי שום ייצוג של נשים, כמה מפתיע. כל הדרך של הבג"ץ היו מלא וועדות כאלו וכאלו, ולא הייתה שום אישה עם זכות הצבעה בשום וועדה שישבה בנושא. זה מאוד מתאים לשנים האלו שלא היה ייצוג נשים- לא הולם ולא בכלל בוועדות. ב-2005 ישבו והחליטו החלטות מטורפות מבחינת הפירוש של הבג"ץ מ-2003. שאסור לנשים להגיד קדיש. מי אתה שתגיד לי לא להגיד קדיש? אין כמעט גורם בעולם הדתי שיגיד לך לא להגיד אמן לקדיש של אישה. עזוב הלכה, זה לא רלוונטי, זה קדיש. כל מיני כאלו, שהם ממש לא הגיוניים. אז אנחנו לא הסכמנו מן הסתם לפירוש הזה. גם לא ידענו על הפירוש הזה. זה נעשה מאחורי גבנו ולא ידענו מזה בכלל. אז מה שהיה קורה בשטח, שהפעילות של המשטרה כלפי נשות הכותל היה מאוד תלוי במי אחראי בזמן. היו כמה שנים שלא הפריע להם הטליתות. כן היינו באות עם טליתות- מתחת למעיל, נכנסנו עם טליתות, שמנו כש... היו כאלה שנים שלא הפריע להם הטליתות, מה שהפריע להם זה הקול. מה שמעניין שבבג"ץ לא מוזכר בכלל, הבג"ץ לא מזכיר בכלל קול של אישה. אין איסור על שירה של נשים. אבל, זה מה שהפריע, זה הפירוש של המפקד מחוז וזה הפריע לו אז הוא היה עושה "שו-שו-שו-שו"

עד שנעצרו חמשת הנשים?

שירה: כן, הייתה תקופה שהיו אומרים אתן יכולות עם הטליתות להתעטף, אבל כמו צעיף לא כמו טלית שגבר לובש טלית. כאילו מה זה לעזאזל? עד שבאמת נמאס לנשות הכותל, שאמרנו די, כבר נמאס לנו להתפלל לפי החוקים הבאמת דביליים של המשטרה כי זה לא רלוונטי. זה לא רלוונטי

לא להלכה, לא לבית המשפט. כאילו זה לא היה רלוונטי לכולם. זה סתם היה לפי הרצון והפירוש של השוטר האחראי שם. אז כשנגמר לנו הכוח, ואני מניחה שהיה גם לחץ על ידי רבינוביץ', התחילו פתאום לעכב נשים.

מה הוביל לעלייה בסיקור ובאלימות בשנים האחרונות? האם זה המשטרה ורבינוביץ' שינו כיוון? או אתן שיינתן כיוון או הכל ביחד?

שירה: זה היה הכל ביחד, אבל בעיקר זה היה שהמשטרה התחילה באמת לעכב ולהיצמד לנשות הכותל עם המצלמות ועם ה-"אל תעמדי כאן ואל תעמדי כאן, תזוזי לאן, תשתקי- ששש ששש" וכל מיני. זה בעצם עודד ואיפשר את ההתנגדות נגדנו. כי בעצם ברגע שיש מי שצועק או זורק כיסא ולא עושים לא כלום ואומרים לנו להיות בשקט, זה מעודד את האלימות, זה מעודד את ההתנגדות. וגם, אני משוכנעת שרבינוביץ' היה שם מאחורי הקלעים אומר להם "זה לא חוקי וזה לא חוקי, והם חייבים..." כאילו ברור לי שהמערכת מאחורי הקלעים רצתה שיעיפו אותנו ומשם ויפחידו אותנו. וזה באמת הפחיד נשים. אין ספק, זה הפחיד נשים. היו נשים שיעכבו, שלא רצו לחזור אחרי זה כי זה הפחיד אותם. אז אני חושבת שזה היה גם וגם. זה גם מעודד את המנהיגות, את הסמכות של רבינוביץ' כשהשוטרים עוצרים את נשות הכותל. זה עושה לו את היום, זה נותן לו עוד יותר עידוד להגיד להם יותר...

אז בעצם, מ-2010 הייתה עליית מדרגה של המשטרה ורבינוביץ', מה שהוביל לסובל ששינה...?

שירה: מה שהוביל גם את נשות הכותל להגיד די! מספיק! אנחנו לא נשתף פעולה עם הסטטוס קוו. לקחנו החלטה באיזה שהוא שלב- אנחנו נעודד נשים לבוא עם טליתות. והתחילו לקחת את הטליתות בכניסה. בכניסה, כמו שבודקים את הנשק אז היו בודקים טליתות ותפילין, היו לוקחים את זה. אז התחלנו לעשות תצוגות של כל אישה שרבה על הטלית שלה, אישה שנעצרת בכניסה כי היא לא מסכימה להוריד את הטלית. ואז נתנו לגברים להכניס לנו את הטליתות. הכנסנו טליתות מתחת לחולצה, מתחת לתיק, ממש התחלנו ככה לחוסר ציות האזרחי שהוביל בעצם לבג"ץ סובל. זו הייתה אסטרטגיה לכל דבר. באיזה שהוא שלב, שראינו כבר שכל שיתוף פעולה... אנחנו פעם היינו הולכות לקרוא בספר תורה בקשת רובינסון, סוג של סטטוס קוו. בסדר אנחנו נהיה ילדות טובות. מתישהו שהתחילו לעכב אותנו והתחילו העיכובים והמעצרים אמרנו "בשביל מה?". הפסקנו לקרוא ספר תורה שם, התחלנו לקרוא ספר תורה ליד תחנת המשטרה איפה שהיו לוקחים את הנשים. זה החלטות של אי ציות אזרחי באמת. זה הוביל לשם, לסובל. היו בימים של המעצרים הייתי אומרת... יום אחד עוד יגלו שאני משלמת למשטרה כדי לעצור אותנו. כי זה היה

שירות יפה, זה פשוט היה שירות יפה. יום אחד הם עצרו את האחות של שרה סילברמן, אני לא ידעתי שהיא שם בכלל, לא הכרתי אותה. אני יושבת ורואה אותנו בגיא פינס ואומרת "עוד יגידו שאני סידרתי את זה".

יש לך מה לציין לגבי היחסים בין הגברים והנשים בארגון?

הארגון מנוהל על ידי נשים. אין גברים בהנהלה שלנו. זו תפילת נשים, זה ארגון נשים, אבל יש לנו הרבה תמיכה מגברים. גם מה שנקרא Grassroots, גם שמצביעים ברגליים, באים כל חודש ומתפללים איתנו. יש סיפורים מדהימים, אם זה הבן של ואם זה הבן זוג של. וגם יש לנו סיפור מקסים על גבר שבא כל חודש שאשתו נפטרה לפני כמה שנים. הם מקסימים. אלו גברים שבאים כל חודש שמאמינים בשוויון, שהם פמיניסטים לכל דבר שזה דבר מדהים. שהם עוזרים לנו גם עם כל הלוגיסטיקה, יש לנו גבר אחד שהוא בכלל לא דתי והוא בא ופשוט עוזר לנו עם ההסעות ועם האוטובוסים ועם המזוודות. והוא גם מדבר עם המתנגדים ועם גברים שרוצים להבין מה מי מו, שזה מקסים. יש גם גברים בתפקידי מפתח שהם מאוד מאוד השפיעו, אם זה אריק גייקוב שהוא הנשיא של התנועה הרפורמית בעולם, שהוא יש לו קו ישיר לנתניהו, הוא דמות מאוד מאוד משפיעה בעולם היהדות. והוא עומד עם נשות הכותל, כולל במשא ומתן ויש לו קול מאוד חשוב ומקשיבים לו, וכל מיני דמויות כאלה של גברים שזה לא פחות חשוב מכל אישה. זה מאוד חשוב. מאבקים פמיניסטים הם מאבקים שדורשים פעילות עם נשים וגברים יחד, רק שהתפילה שלנו היא בעצם תפילת נשים, זה בגלל שיש לנו גם נשים אורתודוקסיות שלא מתפללות מעורב, והעניין של מניין לא מניין, ברגע שאין גברים נפתרת יותר בקלות. יש עניינים דתיים-הלכתיים שברגע שיש לנו גברים בתוך התפילה שלנו הם נהיים הרבה יותר מסובכים. כל עוד שהתפילה שלנו רק של נשים יש הרבה פחות בעייתיות הלכתית. וגם זו תפילה להעצמה של נשים. שתמיד הייתה ותמיד תהיה רק נשים.

קראנו שני מאמרים של לאה שקדיאל ושל ערן הירשל שהם ניסו לנתח את המאבק שלכם. לאה

שקדיאל כתבה שהסיפור הוא סוגיה דתית-לאומית ובגלל זה יש פה מיתוג של ימין-שמאל.

הירשל טען שמדובר על מאבק הגמוני, מאבק בין אליטות תרבותית. את חושב שיש משהו...?

שירה: לצערי אני לא מספיק מכירה.

בגדול, היא טוענת שמי שיוצא נגדכם הם כוחות ימניים ולאומיים שמיתגו אתכם או רואים בכם איזה שהוא אתגר אנטי-ציוני. את אמרת שזה הכל איזו שהיא אסטרטגיה של הכוחות האלו בכדי למתג אתכם.

שירה: וגם, להשתמש בפופולריות שלנו כדי למנף את הדעות שלהם.

והמיתוג שלכם למשל עם הקרן החדשה, עם השמאל, את חושבת שזה פגע בכם בציבור? זה משהו שהעסיק אתכם? שהתעסקתם בו?

שירה: אני לא חושבת שזה מאוד הצליח הניסיון הזה. אני לא חושבת שזה מאוד פגע. מי שיאמין להתנגדויות לקרן החדשה לדעתי לא מכיר את הקרן החדשה. הם התומכים שלנו מהתחלת התמיכה כשעוד אף אחד לא שם לב לנשות הכותל. אני לא חושבת שזה פוגע בנו, אני חושבת שזה הרבה יותר מקרב אותנו לאנשים שתומכים בנו מאשר מרחיק אותנו.

כאילו, יש קהל שמראש וויתרתן עליו ובקהל ה...?

שירה: לא, לא, בחיים לא וויתרנו עליהם. אבל המאבק הזה, הניסיון הזה בתקשורת היה קצת לשכנע את המשוכנעים. זה לא הגיע ל'NET, זה לא הגיע ל'ארץ'. מדובר במשהו שולי מאוד שהגיע לכל מיני בלוגים אמריקאים ימניים-דתיים-לאומיים. בסדר, אני לא אשכנע את כולם. אני מאוד שמחה לכל הדעות השונות בתוך נשות הכותל, ויש. יש לנו אלו שפעילות בארגוני שמאל ויש לנו מתנחלות בהנהלה. אז זה היה מאוד שולי בעיני.

זה לא משהו שבכלל התעסקתן בו? לדוגמה, להציג, אם מציגים אתכם כשמאל, להציג את הנשים הימניות בארגון?

שירה: לא, אנחנו לא רצינו להצדיק את זה. לא רצינו להצדיק את זה. אנחנו כתבנו תגובה אחת ומאז לא התייחסנו לשום דבר. הצגנו את כל חברות ההנהלה ובמה היא פעילה כדי להראות גיוון, אבל לא כדי לאזן. ומה שאמרנו, ניסחנו יחד, שגם הארגון וגם כל אחת מאיתנו בנפרד, אנחנו ציוניות וכל אחת מפרשת את הציונות בדרך שלה. כמו שכל אחת מפרשת את הדת בדרך שלה ואת היהדות בדרך שלה. אין אישה אחת בנשות הכותל שדומה ביהדות לשנייה. באמת, כל אחת, זאתי כן טלית, זאתי כן תפילין, זאתי לא וזאתי כן. אני בכלל לא מתעטפת בטלית, לא שמה תפילין, לא שומרת שבת- אישית. אני מתפללת, אני כן חלק מהקהילה, אני עם המשפחה שלי את היהדות שלי. וכל אחת בדרך שלה וגם כן הציונות. לא תגידי לי שציונות שמאלנית זה לא ציונות ולא תגידי שציונות ימנית זה לא ציונות, אז ככה הגדרנו את זה. כל אחת ציונית בדרך שלה והיא מפרשת

בדרך שלה. יש אסטרטגית הרבה חסרונות בלתת יותר מידי, בלהגיב ולתת... אני לוקחת את האור של נשות הכותל ונותנת את זה לאחרים. אז אם יש לי ארגון של בני נוער ששולח שלוש נערות צעירות לנשות הכותל להתפלל אז אני נותנת את האור שלי לארגון הזה, שזה ארגון נוער מדהים, פלורליסטי, פמיניסטי, דבר מדהים. לארגונים או לעיתונאים האלו, אם אני אפילו אקרא להם עיתונאים אני נותנת להם יותר כבוד ממה שאני צריכה לתת. אז אני צריכה לבחור ממש את התגובות שלי לפי למי אני רוצה לתת את הלגיטימציה של נשות הכותל. פשוט ברגע שנשות הכותל הפכו להיות ארגון לגיטימי, ולא רק לגיטימי, אלא אחד הארגונים היהודים החשובים בחמש שנים האחרונות, אז כשאני נותנת לגיטימציה למאבקים מסוימים או לאנשים מסוימים אז אני בוחרת בזה. לכן הגבנו בתגובה אחת, קצרה.

אני רוצה לשאול אותך גם על התיאוריה השנייה של הירשל שיש פה עניינים סוציולוגיים. למשל שאתן מיוצגות בתור הגמוניה חילונית-רפורמית-קונסרבטיבית, היהדות האחרת, יהדות העולם המבוססת, האמריקאית, האשכנזית. זה משהו שאתן התעסקתן בו בייצוג הזהותי הזה? איך אתן נראות?

שירה: אני חושבת שלא יותר מכל ארגון פמיניסטי שמעורב. אני לא חושבת שאנחנו מאוד שונות. זאת אומרת שזו בעיה שקיימת בכלל בארגונים לשינוי חברתי, שאין לנו מספיק ייצוג עדתי.. אבל יש לנו, יש לנו בהחלט. אנחנו מתפללות בנוסח מזרחי, אנחנו עושות חגיגות של עדות המזרח כמו חג הבנות שהיה לפני כמה חודשים. אנחנו כן דואגות להעצים ולפתח את המנהיגות שלנו, גם המזרחיות כדי שיהיה לנו. אז אני חושבת שאנחנו משתדלות. אנחנו גם מנסות להביא כמה שיותר קבוצות, אנחנו מנסות לממן כמה שיותר קבוצות כדי שיבואו, שישתתפו, כדי שזה אף פעם לא יהיה עניין של כסף הגעה לראש חודש בירושלים כי באמת שאין אוטובוסים בשעה כזאת, אז אנחנו מממנות הסעות לקבוצות שרוצות לבוא. מעבר לזה, אני חושבת שהבעיות מסוג זה הם לא יותר ולא פחות מכל הארגונים.

זה משהו שהתעסקתן איתו? אתן מודעות למיתוג הזה? זה משהו שאתן חולקת עליו או שיש בזה משהו?

שירה: אני חולקת כי אני רואה מבפנים, אני יודעת מי הפעילות שלנו.

אבל זה איך שאתן מיוצגות, זה הדיסוננס.

שירה: אני רואה את זה כבעיה חברתית, אני לא רואה את זה כספציפי לנשות הכותל, אבל אני יכולה להבין שזו בעיה חברתית. אין ספק שנשים מזרחיות מיוצגות פחות במנהיגות ובכלל. אני יודעת שבנשות הכותל יש לנו ייצוג הולם, אם נקרא לזה ככה, של נשים מזרחיות, של נשים דתיות. אנחנו דואגות לייצוג הזה. כשאני צריכה חברת הנהלה חדשה, אני מסתכלת על ההנהלה שקיימת ואני אומרת- מה היה משרת את הגיוון של הקולות בתוך הארגון. חסרות לי דווקא עולות. זו דוגמה יותר טובה ממזרחיות-רוסיות. שהן קבוצה מאוד גדולה, אז אנחנו עושות שיתופי פעולה עם ארגונים כאלו ואחרים. אז אנחנו כן מנסות כמה שיותר לגוון. אם יש לנו מתנדבת חזקה, מתאימה, ורוסיה אז אנחנו מפתחות אותה ואת המנהיגות שלה ואת הפעילות שלה. אז אנחנו כן משתדלות. מבפנים אני יודעת בהחלט שזה משהו על סדר היום, שזה משהו שאנחנו שמים לב. מימון של הסעות זה לא כי אני רוצה להכריח אנשים לבוא, זה כי אני יודעת שמי שאין לה רכב, לא יכולה להגיע לכותל ברבע לשבע בבוקר. אין אוטובוסים. לכן אנחנו כן דואגות למימון להסעות. אנחנו כמה שיותר מנסות.

שאלה אחרונה ודי. שתי התאוריות האלו הן תאוריות שעניינו אותנו ותהינו לגבי הסיפור הזה שאנחנו ראינו דיסוננס באיך שהארגון מוצג בציבור לאיך שהארגון באמת. זו רק השערה, אבל שהארגון נופל לאיזו שהיא דיכטומיה של שמאל-פמיניזם-אשכנזים, מעמד סוציו-אקונומי גבוה, של רפורמי, כל הסיפור הזה. זה משהו שאנחנו התענינו איך הוא נפל לדיכטומיה הזו, איך שמו אותו במיתוג הזה ואיך זה משפיע על הארגון.

שירה: אני לא רואה את זה ואני גם לא ראיתי הרבה התנגדות מסוג זה. דווקא אני לא חושבת שהכותל זה מקום שנוטה למאבק לבן עשיר במיוחד. טוב, באו אלינו כמה חברות כנסת, אבל אני חושבת שדווקא בעיקר בפעילות וותיקות של Grassroots שהן לא באות מרמה מסויימת או קהילה מסויימת.

שלושת חברות הכנסת היו מהשמאל.

טוב, זה בגלל שחברות הכנסת בקואליציה פוחדות על הכיסא שלהן. עליזה לביא שהיא בחוץ לארץ מדברת על נשות הכותל כאילו היא המציאה את הרעיון והיא אף פעם לא מגיעה. כי זה קשור שוב, לחברה הישראלית מאשר לנשות הכותל. החברה הישראלית היא שמרנית, לבנה, לא מייצגת מי יודע מה את עדות המזרח וכולי. אני לא חושבת שנשות הכותל הם ככה, ממש לא. אני גם לא מכירה ביקורת כזאת. אני יכולה להתייעץ אבל אני אישית לא. אני חושבת שיש לנו

מנהיגות באמת מכל הזרמים ומכל החתכים של החברה. אם זה מימין או שמאל, אם זה שחור או לבן, אם זה עשיר או לא עשיר.

רק שיהיה ברור, אנחנו לא חושבים שהארגון הוא כזה, אנחנו תוהים האם מיתגו אותנו ככזה בכדי לשים אותנו בפינה.

שירה: אז אני לא מכירה. שוב פעם, אני חושבת שזה כן חשוב להבין, היו התנגדויות לנשות הכותל שהגיעו לכותרות, זה לא אחד מהם. וזה היחיד שבאמת מיתג אותנו כשמאלנים. אני לא חושבת שמישהו יכול למצוא ומצא באמת לגיטימציה לדבר הזה. אז זה לא מוכר לי, חוץ מהדבר הזה, וחשוב לי לציין שהתקיפה הזאת הייתה באנגלית, ולרוב על ידי אנשים מחוץ לארץ בכלל. שאני חושבת שזה מראה איזה שהוא חוסר הבנה בפוליטיקה ובתקשורת הישראלית. אני אישית לא מכירה ביקורת לגיטימית או ביקורת מיינסטרים מסוג זה.

שירה, תודה רבה!